

Ҳ. ЙЎЛДОШХЎЖАЕВ

**ТАРИҚАТЧИЛИКНИНГ
ЗАМОНАВИЙ
КЎРИНИШЛАРИ**

Ҳ.ЙЎЛДОШХЎЖАЕВ

**ТАРИҚАТЧИЛИКНИНГ
ЗАМОНАВИЙ КЎРИНИШЛАРИ**

“Тошкент ислом университети”
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент–2010

Масъул муҳаррир
Шайх Абдулазиз МАНСУР,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси раисининг ўринбосари

Такризчи
Абдувоҳид ОЧИЛДИЕВ,
*Тошкент ислом университети қошидаги исломшунослик
илмий тадқиқот маркази директори, фалсафа фанлари
доктори, профессор*

Ушбу рисолада тасаввуфнинг вужудга келиши, тараққиёти хақида сўз юритилади. Шунингдек, ҳозирги кундаги тариқатчилик ҳаракатлари, уларга раҳнамолик қилаётган шахсларнинг диний қарашлари, бераётган фатволари ҳар томонлама илмий таҳлил этилади ва мамлакатимизда амал қилиб келинаётган ҳанафий мазҳаби нуқтаи назаридан муносабат билдирилади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 3 -сонли тавсияси билан чоп этилди.

“ЎЗБЕКИСТОН
ИДРОСИ”

ISBN 978-9943-306-86-8

© “Тошкент ислом университети”
нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010.

КИРИШ

Истиклолнинг дастлабки кунлариданоқ бебаҳо маънавий-маданий меросимизни холисога ўрганиш ва тиклашга давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида катта эътибор берилмоқда. Айниқса, маънавий мероснинг туб моҳиятини ақс эттирувчи диний-миллий кадриятларни қўлёзма манбалар асосида ўрганиш, уларни давр талабидан келиб чиққан ҳолда баҳолаш, янги илмий таҳлил қилишга катта аҳамият қаратилмоқда. Президентимиз Ислам Каримов таъбирлари билан айтганда, «Бугун бизнинг олдимизда шундай тарихий имконият пайдо бўлдики, биз босиб ўтган йўлимизни танқидий баҳолаб, миллий давлатчилигимиз негизларини аниқлаб, буюк маданиятимиз томирларига, қадимий меросимиз илдизларига қайтиб, ўтмишимиздаги бой анъаналарни янги жамият қурилишига татбиқ этмоғимиз керак»¹. Шу боис маданий меросимиз дурдоналарини излаб топиш, асраб-авайлаш, сақлаб қолиш ва илмий тадқиқ этиш бўйича истиқболли режалар

¹ Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муҳаддаслар. Асарлар тўплами, Т.3. – Т.: Ўзбекистон, 1996. – Б. 7.

тузилди, улуғ алломаларимизнинг ҳаёти ва ижоди ҳар томонлама, ҳолис ўрганила бошланди.

Шу жиҳатдан 2003 йил ноябрь ойида улуғ мутасаввиф олим, Хожагон тариқатининг асосчиси – Хожа Абдуҳолик Ғиждувоний таваллудининг 900 йиллик ва 2004 йилда эса Накшбандия тариқатининг йирик вакили – Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор таваллудининг 600 йиллик юбилейи мамлакатимиз миқёсида кенг нишонланди. Бу аждодларга бўлган чуқур эҳтиромнинг энг ёркин намунаси дир.

Қимматли асарлари билан нафақат ислом олами, балки бутун дунё маданиятида ўчмас из қолдирган Хожа Аҳмад Яссавий (1105–1166/67), Абдуҳолик Ғиждувоний (1103–1179), Нажмиддин Кубро (1145–1221), Баҳоуддин Накшбанд (1318–1389), Хожа Муҳаммад Порсо (1345–1420), Ҳаким Термизий (820–932), Паҳлавон Маҳмуд (XIV аср), Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор (1404–1490), Мир Алишер Навоий (1441–1501), Маҳдуми Азам Косоний-Даҳбидий (ваф. 1542), Бобораҳим Машраб (1640–1711), Дукчи Эшон (ваф. 1898) каби тасаввуф илмини назарий ва амалий жиҳатдан бойитган буюк мутафаккирларнинг фикрлари, уларнинг жамият ҳаётида фаол қатнашган етук тарихий шахслар сифатидаги диний, маънавий-маърифий, ижтимоий- сиёсий қарашларининг асл моҳияти ва аҳамиятини

ёритиб бериш, албатта, ҳозирги давр учун ҳам ниҳоятда муҳимдир.

Зеро, тасаввуф таълимоти вужудга келган даврда халқни ягона мақсад атрофида бирлаштирган, жамиятнинг турли табақалари ўртасида дўстлик, биродарлик ришталарини илдиз отишига замин яратган. Унинг ўзига хос санъати, мусиқаси, меъморчилиги ва айниқса, ҳалоллик, меҳнатсеварлик, адолат ва ростгўйлик каби умуминсоний қадриятларини ўзида мужассам этган эди. Афсуски, кейинги йилларда айрим шахслар тариқатни мансаб, мол-дунё орттириш, муридбозликка айлантириб олдилар. Биз ушбу рисоламизда Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган ва ўзларини тариқат етакчиси деб танитаётган шахслар, уларнинг эътиқоди, илгари сураётган ғоялари ва амалий фаолиятлари ҳақида сўз юритишга жазм қилдик. Мақсадимиз кимнидир нимададир айблаб, юзини шувут қилиш эмас. Бироқ муборак динимизнинг асл-мазмун моҳиятини бузиб, унинг ҳаётбахш таълимотларини нотўғри талқин қилувчиларни кўриб индамай қараб туриш ҳам инсофдан эмас.

Тасаввуф атамасининг этимологияси борасида бир неча қарашлар мавжуд бўлиб, уларнинг аксариятида мазкур атаманинг «صوف» (жун) сўзидан келиб чиққани қайд

этилади. Чунки сўфийлар танларини риёзатда чиниктириш ҳамда дунёнинг моддий бойликларидан юз ўттирганликларининг исботи сифатида қаттиқ жундан тўқилган либос кийиб юрганлар.

Айни вақтда мусулмон дунёсининг деярли барча мамлакатларида турли тасаввуфий тариқатлар вакиллари фаолият юритаётганини кўриш мумкин. Туркия, Миср, Жазоир, Тунис, Ливия, Индонезия, Малайзия, Иордания, Покистон каби мамлакатларда мавжуд тариқатларнинг саноғига етиш ҳам қийин. Шу билан бирга, ушбу сулуқларнинг кўпчилиги тасаввуф таълимотининг илк ғояларидан анча узоқлашиб кетган. Шайхлик мақоми маблағ тўплаш манбаи бўлиб қолган ҳолатлар ҳам йўқ эмас. Туркиядаги кўплаб тариқат вакиллари томонидан шайхларини ўта муболаға билан улуғланиши, уларнинг тавоф қилиниши, шайхларнинг ўз тарафдорлари ва муассасалари мавжудлиги фикримиз исботи бўла олади².

Покистон ва Ҳиндистон ҳудудларида тарқалган тариқатларнинг урф-одатларига назар солинса, уларда йога, буддавийлик, ҳиндуийлик ва қадимги ҳинд фалсафасининг таъсири катталигини кўриш мумкин. Барлавия, Меҳмандия ва бошқа қатор тариқатларда қадимги ҳинд фалсафасидаги таносух,

² Мухаммад Солиқ Мухаммад Юсуф. Тасаввуф ҳақида тасаввур. – Т.: Мовароуннахр, 2004. – Б. 21–22.

яъни руҳнинг кўчиб юриши ғояси кенг ўрин олган. Улар намоз ёки зикр вақтида юқоридан бир жойни бўш қўядилар ва унга Муҳаммад пайғамбар руҳи келиб ўрнашади, деб ҳисоблайдилар. Масжидларининг қибла тарафида эса ўз тариқатларининг асосчиси ёки пирларининг қабри жойлашган бўлиб, намоздан аввал ва кейин уни тавоф қиладилар³.

Ҳозирги пайтда дунёнинг кўп мамлакатларида, Америка Қўшма Штатларидан то Австралия архипелагигача бўлган ҳудудда Баҳоуддин Нақшбанд ва Нақшбандия тариқатини билишади ва ҳурмат қилишади. Нима учун шундай? Чунки Баҳоуддин Нақшбанд, аввало, ислом дини шариати мезонларини маҳкам ушлаган ва уларнинг бузилишига йўл қўймаган. Иккинчидан, у чин инсоний ғоялар ва фазилатларни илгари сурган, жамиятнинг турли вакиллари ўртасида футувват – жавонмардлик ришталари пайдо бўлишига тurtки бўлган. Бунинг ортида одамлар бир-бирларига моддий ва маънавий ёрдам бера бошлаганлар, ҳаётдаги қийинчиликни ҳамжихатликда енгиб ўтиб, шодликларни ҳам бирга баҳам кўрганлар⁴.

Буларнинг барчаси Баҳоуддин Нақшбанд жамиятда барпо қилмоқчи бўлган биродарлик, бирдамликнинг айнан ўзи эди. Унинг

³ Бу ерда тасвирланган ҳолатга муаллифнинг шахсан ўзи Покистоннинг Карочи шаҳрида ўқув амалиётини ўташ пайтида гувоҳ бўлган.

⁴ Комилов, Тасаввуф. – Б. 7.

“Кўнглинг Аллоҳда бўлсин, кўлинг меҳнатда”, деган шиори хунарманд, деҳқонларда динга, диндор ва тариқатчи сўфийларда меҳнатга нисбатан ижобий муносабат пайдо қилган. Бу, ўз навбатида, одамлар турмуш тарзининг кўтарилишига ҳам хизмат қилган.

Марказий Осиёда тасаввуф тариқатларининг ривожига ўлкадан етишиб чиққан Аҳмад Яссавий, Абдухолик Гиждувоний, Нажмиддин Кубро, Баҳоуддин Нақшбанд, Хожа Муҳаммад Порсо, Хожа Аҳрор⁵ каби алломаларнинг хизмати катта бўлган. Уларнинг фаолияти бутун ислом оламига ўз таъсирини ўтказган. Айни вақтда, илдизи Хожагон тариқатига бориб тақаладиган Нақшбандия-Мужаддия тариқати Марказий Осиёда кенг ёйила бошлади⁶.

⁵ Жумакули Хумулий. Тарихи Хумулий. – Т.: ФА ШИ. Қўлёзма, инв. № 37/VI. – В. 192а. (Бундан кейин – Хумулий, Тарихи Хумулий).

⁶ Тариқат асосчиси Аҳмад Сирхиндий ал-Форуқий ар-Раббоний Ҳиндистоннинг Сирхинд шаҳрида туғилиб ўсган. Сирхиндий ўзининг “Мақтубот” номли асаринда Нақшбандия таълимоти ва амалиётига, хусусан, “зикр”, “вақдат”, “пир ва мурид одоби” масалаларига кўпгина янгиликлар киритган.

ЎЗБЕКИСТОНДА ФАОЛИЯТ ОЛИБ БОРАЁТГАН ТАРИҚАТЧИЛАР УЛАРНИНГ ИЖТИМОЙ- ДИНИЙ ВАЗИЯТГА ТАЪСИРИ

Мустақиллик йилларида диний кадриятларни қайта тиклашга эътибор қаратилиши масжидлар, мадрасалар ва бошқа диний ташкилотлар билан бир қаторда тариқат вакиллариининг ҳам фаолиятига кескин туртки бўлди. Натижада ҳозирги пайтда ҳам Марказий Осиёда, хусусан, Ўзбекистоннинг турли ҳудудларида тариқатчилар фаолияти жадаллашди. Улардан энг кўзга кўрингани Нақшбандия-Мужаллидия-Хусайния тариқати раҳбари бўлган Иброҳим эшон ҳисобланади. Иброҳим Маматқулов, 1937 йили Фарғона вилоятининг Бувайда тумани Оккўрғон кишлоғида таваллуд топган. Мир-Араб мадрасасига ўқишга кирган, лекин тугата олмаган. 1950–70-йилларда Жанубий Қозоғистоннинг Туркистон туманида яшаган шайх халифа Абдулвоҳид Сайрамайда таҳсил олган. 1967 йили халифа Абдулвоҳид 86 ёшда вафот этгач, тариқатга бошчилик қилиш ҳуқуқи Тошкент шаҳрининг Қўйлик даҳаси яқинида истиқомат қилган Абдуллоҳ қорига ўтган. Иброҳим Эшон 1976 йилга қадар мазкур шайхга муридлик қилган. Унинг вафотидан сўнг раҳбарлик Иброҳим Эшонга ўтди. У 1984 йилга қадар Абдуллоҳ қорининг манзилида яшаб, тариқатчиларга раҳнамолик қилди. У 1985 йилда она кишлоғи Оккўрғонга кўчиб ўтди ва 2009 йили вафот этди.

Иброҳим эшон тарафдорлари Фарғона вилоятининг Бувайда, Ёзёвон, Марғилон, Олтиариқ туманларида кўпчиликни ташкил этарди. Шунингдек, Фарғона водийси, Тошкент, Самарқанд, Қашқадарё вилоятлари, кўшни Қозоғистоннинг Сайрам вилоятларида ушбу тариқат вакиллари мавжуд. У ўз тариқати шажарасида 32-пир ҳисобланган.

Иброҳим Маматкулов худудда бошқа тариқатчиларга нисбатан тарафдорларининг кўплиги, муридларини бир жойга тўплай олиши, таъсир доирасининг катталиги билан фарқланарди. Ўзининг берган маълумотига кўра, унинг тарафдорлари сони 20 мингдан ортиқ.

Унинг издошларининг мунтазам кўпайиб бориши сабабларидан яна бири шуки, унинг муридлари одатда тарафдорлар йиғиш жараёнида ўз етакчиларини (Иброҳим эшонни) идеал шахс сифатида кўрсатишга эришишмоқда. Шунингдек, зикр қилишни ўргатадиган қўлланмаларни ҳали намоз ўқиш қоидаларини мукаммал эгалламаган аҳоли орасида тарқатишмоқда. Ушбу қўлланмага доимий амал қилинса, жаннатга тушиши аниқлиги уқтирилади.

И.Маматкуловнинг ўз ҳисобидан зиёратгоҳларни таъмирлашда, маиший хизмат кўрсатиш шохобчалари қурилишида ҳамда шу каби ободонлаштириш ишларида иштирок этиши ҳам

мусулмон аҳоли орасида унинг обрўси ошишига ва тарафдорлари кўпайишига олиб келган.

Иброҳим эшоннинг уйи унинг тарафдорлари учун асосий марказ ҳисобланган. Эшоннинг хизматида доимий тарзда 20-30 нафар мурид турарди. Турли вилоятларда Иброҳим Эшоннинг ўринбосарлари бор, улар ўз ҳудудларида тарикатчиларга раҳбарлик қиладилар, янги аъзоларни қабул қиладилар.

Ҳафтанинг жума кунидан ташқари қолган 6 кун мобайнида беш маҳал намоз олдидан муридларга дастурхон ёзиларди. Ҳар куни соат кундузги 12:30 да 250-300 кишига мўлжаллаб И.Маматқулов хонадонида ош тортилар ва пешин намозидан кейин 15-20 га яқин киши унга байъат қиларди. Сўнг алоҳида уйда аёллар байъати қабул қилинарди.

Энди Иброҳим эшон раҳнамолик қилиб келган Нақшбандия-Ҳусайния тарикатида қўлланилаётган расм-русумларнинг имкон қадар тўлиқроқ баёнини келтирамиз. Янги байъат қилганларга куйида илова қўлланмада белгиланган вазифаларни буюрарди.

Шукри вузуъ – 2 ракаат (таҳорат шукронаси учун ҳар бир олинган таҳоратдан сўнг ўқиладиган намоз).

Тухфани Расулуллоҳ – 2 ракаат (Шом намозидан сўнг ўқилади).

Таҳажжуд – 2 ракаатдан икки марта, жами 4 ракаат (Бомдод намозининг вақти кирмасдан илгари ўкилади).

Ишрок - 2 ракаат (Қуёш чиққандан сўнг ўкилади).

Юқоридагилардан ташқари доимий таҳоратда, маҳси-калишда, чопон ва салла ўраб юриш тавсия этилади.

Иброҳим Маматқулов тариқат раҳбарлигини қўлига олгач, муридлари учун қатор янгиликлар жорий қилган. Айни пайтда, у раҳнамолик қилаётган оқим илк тасаввуф асосчилари таълимотидан анча йироқлашган. Уларнинг хатти-ҳаракатларида юртимизда қарийб ўн тўрт асрдан буён амал қилиб келаётган ҳанафий мазҳаби аҳкомлари ва аҳли сунна эътиқодига зид ғояларни тарғиб қилиш холатлари кузатилмоқда. Айни пайтда расмий имомлар Иброҳим эшон фаолиятидаги шариатнинг бузилишига боғлиқ айрим жиҳатларга эътироз билдирмоқдалар. Мисол тариқасида қуйидаги масалаларни келтириш мумкин:

– кечаси таҳажжуд намозини ўқиш фарз (ёки вожиб);

– шукри вузуъ намозини қайси вақтда бўлса ҳам, яъни макруҳ пайтларда ҳам ўқиб олиш зарур.

– пирга қўл берганнинг олдинги гуноҳлари кечирилади, қазо бўлган (қолдирилган) намозни ўқимаса ҳам бўлаверади;

– муридидан бошқа кишининг тўй-маракаларига бормаслик;

– расмий имомларнинг амримаъруфларини менсимаслик.

Бундан ташқари айрим муридлар томонидан ҳам мутаассибона хатти-ҳаракатлар намоён бўлаётгани маълум. Жумладан:

– Иброҳим эшоннинг таҳоратидан қолган сувни табаррук деб истеъмол қилишган;

– пирнинг уйи томонига оёқ узатиш қиблага оёқ узатишдек гуноҳ бўлади;

– доимий катта салла, узун оқ кўйлак ва махси-ковушда гуруҳ-гуруҳ бўлиб юриш.

Куйида тарикатчилар билан муаммоларга сабаб бўлаётган масалалар ва уларнинг шаръий далилларини келтириб, таҳлил этамиз:

1. Таҳажжуд намозининг фарз даражасига кўтарилиши. Бу масалада тарикатчилар бир неча далил келтирадилар. Аввало, мурид пирнинг олдига келиб, унга қўл берар экан, буюрган барча вазифаларни сўзсиз бажаришга ваъда беради.

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا {5} عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا {6} يُوفُونَ بِالْآذَانِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا (سورة الانسان، 7)

Яъни: Албатта, яхши (солиҳ киши)лар (жаннатда) кофур (ўсимлигидек хушбўй) аралаштирилган қадаҳдан (май) ичурлар. Аллоҳнинг бандалари (жаннатда) ичадиган (бу)

чашмани (ўзлари хоҳлаган жойдан) чиқариб (окизиб) олурлар. Улар (ҳозирда ўз зиммаларига олган) назрларини адо қилурлар ва ёмонлиги (дахшатлари) кенг ёйилувчи кундан қўрқурлар (Инсон, 5-7).

Ёки бошқа жойда:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ آمِنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ {سورة المائدة، 1}

Яъни: Эй, имон келтирганлар! Битимлар (аҳдлар)га вафо қилингиз! (Монда, 1).

Демак, тариқат вакилларининг фикрига эътибор қилсак, киши пирнинг олдида таҳажжуд намозларини қолдирмасликка ваъда берар экан, келтирилган оятларга мувофиқ ўз ваъдасига вафо қилиш унга вожиб бўлади. Бу эса, ўз навбатида, унга таҳажжуд намози вожиб ёки фарз бўлишини англатади.

Муносабат. Муфассирлар мазкур оятдаги “аҳд” ёки “битим” сўзидан Аллоҳ таоло билан бандалар ўртасида Алмисоқда тузилган битим назарда тутилади, дейдилар. Баъзилар Аллоҳ билан бандалар ўртасида аҳкомларга риоя қилиш, Қуръонда бандалар тилидан айтилган “эшитдик ва итоат қилдик” калимасига вафо қилиш деб тафсир қиладилар.⁷

Амр ибн Ҳазм ўз отасидан: “Бу оятни Расулуллоҳ (с.а.в.) бизларни Яманга юбораётганларида мактуб қилиб ёзиб берганлар

⁷ Муҳаммад Сулаймон Абдуллоҳ ал-Ашкар. Зубдат ат-тафсир. Ал-Кувейт. 1988. -Б. 143.

ва бизлар билан шу оятга асосан ахднома туздилар”, – деб ривоят қилади

Ибн Аббос ва Мужоҳидларнинг фикрича, оятдаги “уқуд” сўзидан мурод “ухуд”, яъни ахдлашувдир.

Али ибн Абу Талха ибн Аббосдан қилган ривоятларида ҳам, оятдаги “уқуд” сўзидан мурод “ухуд”, яъни ахдлашув бўлиб, Қуръони каримдаги Аллоҳ таолонинг бандалар билан халол-ҳаром, фарзу-вожиб, ҳад-худудлар масаласидаги ахдномасидир деганлар.⁸

Даххок (р.а.): “Авфуу бил укууд” оятидан мурод, ҳар бир китоб ва суннатни ҳамда ижмони тан олган кишидан Аллоҳ таоло шариатда кўрсатган буйруқ ва қайғариқларига ҳамда алмисокда олган ишончномасига амал қилиш ҳақидаги ахдномасидир”, – дейди.

Зайд ибн Аслам дедилар, бу оятдан уламо-лар 6 та ахдга амал қилишни тушунишган:

Аллоҳ таолога берган аҳди	عهد الله
Аллоҳ номи билан ичган қасамлар аҳди	عهد الحلف
Шерикчилик аҳди	قد الشركه
Байъ (олди-сотди) аҳди	عهد البيع
Никоҳ аҳди	عهد النكاح
Қасам, қасамёд аҳди ⁹	عهد اليمين

Келишилган шарт бўйича ақд ва ахдларга амал қилинади. Агар шартлар шариатга мувофиқ

⁸ Ибн Касир. Тафсири Қуръани-л-азийм. 2-жилд. 4-бет.

⁹ Уша асар, 2-жилд, 31-бет.

келмаса, амал қилинмайди. Масалан, жоҳилият давридаги ботил қасамлар каби.

Яна баъзи тариқатчилар: “Одам назрига вафо қилиши лозим бўлгани каби мурид пирнинг ҳузурида “мен доим таҳажжуд намозини ўқийман” деб берган ваъдасига вафо қилиши лозим бўлади. Агар таҳажжуд намозини ўқий олмаса унинг қазосини келтиради”, – дейдилар ва қуйидаги оятни далил қилиб келтирадилар:

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ (سورة الحج، 29)

Яъни: Сўнгра (ҳожилар) кирларини кетказсинлар (яъни эҳромдан чиқиб, соч олдириб, тоза либосларини кийсинлар), назрларини (ҳаж мажбуриятларини) адо қилсинлар (Ҳаж, 29).

Муносабат. Дарҳақиқат мазкур оятда, инсон қилган назрига вафо қилиши лозимлиги буюрилади. Назр шариатда мажбурий бўлмаган, банда томонидан ихтиёрий тарзда бирор ишга боғлаб қилинган ваъдадир. Масалан, “ўғлим сафардан эсон омон келса, бир кўчқорни сўйиб хомлиғича фақирларга тарқатаман”, “кемам эсон-омон кирғоққа етиб борса ундаги барча молни садақа қиламан” каби мол билан ёки “тузалиб қолсам ўн кун рўза тутаман”, дегани каби ибодат билан бўлиши мумкин.

Уламолар назрга нисбатан бир неча қарашларни билдирганлар¹⁰. Жумладан:

10 الأسلام وقضايا العصر بيان للناس من الأثر الشريف ص 14

Мубоҳ. Яъни назр қилиш учун на савоб ва на гуноҳ ёзилмайди. Бироқ Аллоҳ таоло وَلْيُؤْفُوا نَذْرَهُمْ деб унга вафо қилишга буюрган.

Мандуб (мустаҳаб). Чунки Аллоҳ таоло вафо қилувчиларни мақтаган. Бундан келиб чиқадикки, назрга вафо қилувчиларга вожибни бажарувчиларнинг савоби берилади.

Макруҳ. Абдуллоҳ ибн Умар ривоят қилган ҳадисда Муҳаммад (с.а.в) назр қилишдан қайтарганлар ва: “У (назр) ҳеч бир яхшиликка олиб бормайди, аксинча бахиллардан чиқади”, – деганлар.

Ҳаром. Баъзи уламолар ҳадисда очиқ-ойдин назрдан қайтарилгани сабабли уни ҳаром дейдилар.

Назр билан боғлиқ шаръий ҳукмлар унга вафо қилиш ёки қасам учун қилинадиган каффорат билан ундан воз кечишдан иборатдир.

Маълумки, шариат аҳкомларини жорий қилиш Аллоҳ ёки У изн берган пайгамбарларга хос нарса. Бошқа ҳеч ким, бирон-бир сабабга кўра бу ишни амалга ошириши, бандалар устига шаръий амрни жорий қилиши мумкин эмас. Ҳаттоки, Муҳаммад (с.а.в) умматларига доим енгиллик, осонлик, ихчамликни истаб келганлар. Бир ҳадисда айтадиларки: “Агар умматларимга қийин бўлиб қолишидан кўркмаганимда эди, уларга ҳар намоздан аввал мисвок қилишни буюрар

эдим”. Мисвок бутасимон дарахтнинг новдасидан кирқиб, пўстлогини шилиб ташлаб у билан тиш тозалайдиган, ўзидан тиш учун фойдали моддалар ва хушбўйлик чиқарадиган нарсадир. Кўплаб мусулмон ўлкаларида ҳозирда ҳам мисвокдан фойдаланилади. Одамлар махсус ғилофларда чўнтақларида олиб юрадилар ва овқатдан аввал ва кейин, намоздан аввал уни олиб оғзиларида бир неча бор у ёқ - бу ёққа айлантирадилар ва тишларини тозалайдилар. Одатда бу ишни қилиш одамга қийинчилик туғдирмайди ва атиги бир неча сония ёки бир-икки минут кифоя қилади. Модомики, Расулуллоҳ (с.а.в.) шу арзимаган иш мусулмон умматига машаққат бўлишидан кўрқиб буюрмаган бўлсалар, кечаси, туннинг ярмида, уйқунинг энг ширин пайти келганда туриб ибодат қилишни бошқаларга фарз ёки вожиб қилишга кимнинг ҳадди сиғади?

Иккинчидан, агар банданинг хоҳиши ва бошқа ҳолатларига қараб шаръий ҳукмлар ўзгартирилаверса шариатнинг улуглиги қаерда қолади?!

Келтирилган далиллардан келиб чиқадики, аввало тариқат йўлига кирган киши қўлидан келмайдиган ишни бўйнига олмаслиги керак. Чунки назр қилингандан сўнг ўқилмай қолдирилган таҳажжуд намозини қазосини ўқиш билан адо этиб бўлмайди, балки қасамнинг каффоратидек каффорат қилиш лозим бўлади.

Иккинчидан, Расулуллоҳ (с.а.в.) қайтарган ва уламолар макруҳ ва ҳатто ҳаром деб ҳукм чиқарган амалда қандай такво, қандай савоб бўлиши мумкин?! Шундай экан Аллоҳ ва унинг Расули осон қилиб берган динимизни қийинлаштириш ва бу орқали савоб қиламан деб, маъсиятга ботишда ҳеч қандай манфаат кўринмайди.

Ёки яна бошқа жойда:

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّخْمُودًا (سورة
الاسراء، 79)

Яъни: Тунда (Ярим кечада) уйғониб ўзингиз учун таҳажжуд нафл намозини ўқинг! Шоядки, Раббингиз Сизни (Қиёмат кунинда) мақтовли (шафоат қиладиган) мақомда тирилтирса (Исро, 79).

Бу оятни тушунишда ҳам муайян келишмовчиликлар мавжуд. Тарикат вакиллари: “Оятда Муҳаммад (с.а.в.)га таҳажжуд намозини ўқиш буйруқ шаклида келтирилган, Қуръонда келган амр, у ким орқали баён этилган бўлишига қарамай, барчага тенг фарз бўлади”, – дейдилар.

Ваҳоланки, муфассирлар мазкур оятда таҳажжуд намози зиёда амаллардан эканини айтиб ўтганлар. Имом Табарий ўз тафсирида: “Муҳаммад алайҳиссаломга (бир марталик) фарз қилингани, умматларига эса нафл”, – деб

таъкидлайди¹¹. Ибн Касир эса: “Таҳажжуд Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўзларига хос фарз амал умматларига фарз эмас”,¹² – дейди.

Бундан ташқари оятнинг ўзида “нафл”, “ўзингиз учун” деган калималар борки, улар бу амр Пайғамбар (с.а.в.)га эканлигидан далолат қилади. Оятнинг охирида “Шоядки, Раббингиз Сизни (Қиёмат кунда) мактовли (шафоат қиладиган) мақомда тирилтирса”, – дейилади. Шафоатчилик мақоми Одам (а.с.)дан бошлаб келган 124 минг пайғамбардан фақатгина Муҳаммад (с.а.в.)га берилиши муқаддас манбалардан барчага маълумдир. Модомики, таҳажжуд намозини ўқишлик шафоатчилик мақоми билан боғланаётган экан, бу шубҳасиз Муҳаммад (с.а.в.)га хос бўлади.

2. Тариқатга кирган кишидан ўқимай қолдирилган намозлар ва тута олмаган рўзалар соқит бўлади. Бунга улар Қуръони каримнинг 70-оятини далил қилиб олиб: “Тариқатга кирган киши пирнинг қўлини тутиб тавба қилади ва мазкур оят ҳукми билан унинг аввалги қилган барча гуноҳлари кечирилади”, – дейдилар. Далиллари қуйидагилар:

إِلا من تاب و آمن و عمل عملا صالحا فأولئك يبدل الله سيئاتهم حسنات ...
(سورة الفرقان، 70)

Яъни: Илло, кимки (шу дунёда) тавба қилса ва имон келтириб, яхши амал қилса,

¹¹ Тафсир Табарий, 8-жилд, 130-бет.

¹² Ибн Касир, 3-жилд, 58-бет.

бас, Аллоҳ ана ўшаларнинг ёмонлик (гуноҳ) ларини яхшилик (савоб)ларга айлантириб кўяр. Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли зотдир (Фурқон, 70).

Яна:

ومن تاب وعمل صالحا فإنه يتوب إلى الله متابا... (الفرقان، 71)

Яъни: Кимки тавба қилиб эзгу ишларни қилса, бас, албатта, у Аллоҳ (ризоси ва мағфирати)га қайтган бўлур (Фурқон, 71).

Ҳадисдан:

عن أبي عبيدة عن عبد الله رضى الله عنه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال التائب من الذنب كمن لا ذنب له¹³

Яъни: *Абу Убайда (р.а.) Абдуллоҳ (р.а.)дан ривоят қилиб айтади: “Набий соллаллоҳу алайҳи ва саллам: “Тавба қилувчи киши гўёки гуноҳ қилмаган кишидекдир”, – дедилар”.*

Киши пир ҳузурига келиб, аввалги гуноҳлари учун чин дилдан тавба қиладиган бўлса, унинг аввалги гуноҳларининг барчасини Аллоҳ кечиради. Шу жумладан ўқимай қолдирган рўза ва намозларининг ўрнини ҳам савоб (ўқилган намознинг савоби) билан тўлдиради. Бундан кейин унга рўза ёки намознинг қазосини адо этиш лозим бўлмайди.

Муносабат. Фикҳий китобларнинг деярли барчасида “Қазо намозларни ўқиш фасли” деб номланувчи бўлим бор. Уламолар қолдирилган

намозларни ўқиш тартиби, қолдириш сабаблари, ҳукми бўйича жилд-жилд китоблар битганлар. Рўзанинг қазоси хусусида ҳам шундай фикрларни айтиш мумкин.

Расулуллоҳ (с.а.в.)га одамлар намоз вақтида ухлаб қолишларини зикр қилдилар. Шунда у зот: “Ухлаб қолиш камчилик эмас. Камчилик уйғоқликда бўлади. Вақтики, бирортангиз намоздан ухлаб ёки ғофил қолса, бас, уни эслаганда ўқиб оясин,” – дедилар¹⁴ (Имом Насойи ва Имом Термизий ривояти).

Банда ўз зиммасидаги амални адо ёки қазо қилмагунча мазкур амал унинг зиммасидан тушмайди. Қарз бўлиб туради. Ибн Аббос (р.а.) ривоят қилган ҳадисда ривоят қилинади: “Бир киши Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ҳузурларига келиб: “Эй, Аллоҳнинг Расули! Онам вафот этди. Унинг зиммасида бир ойнинг рўзаси бор. Уни қазо қилайми?” – деди.

У киши: “Ҳа! Аллоҳнинг қарзини қазо қилмоқ ҳақлидир”, – дедилар” (Имом Бухорий ривояти).

Нақшбандия тариқатининг назариётчиларидан бири, айни пайтда юртимизда фаолият олиб бораётган деярли барча тариқатларнинг силсиласида номи зикр қилинган, XVI асрнинг иккинчи ярми XVII асрнинг бошларида Ҳинд диёрининг Сирхинд

¹⁴ Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. Кифоя. I жилд. – Т. 2008. – Б.407.

шаҳрида яшаб ўтган Аҳмад Сирҳиндий ал-Форукий ар-Раббоний (1564–1624)нинг “Мактубот” номли китобининг 29-мактуби айнан шу масалага бағишланади. Бу мактуб Шайх Низомиддин ат-Таҳонисрийга йўлланган бўлиб, “*Фарзларни адо этиш, суннат ва одобга риоя қилиш, фарзлар турганда нафл амалларга ортиқча эътибор бермаслик, хуфтон намозини туннинг охирида ўқишдан қайтариш, таҳорат учун ишлатилган сувни ичишдан қайтариш ва муридларнинг ўз пирлари ёки бошқага сажда қилишларидан қайтариш*”¹⁵, – деб номланган. Кўриниб турибдики, Имом Раббоний ўзининг издошларидан чиқиши мумкин бўлган масалаларни аввалдан билганидек уларнинг ҳаммасини бирма-бир санаб ўтадики, бугунги кунда бизларнинг диёримизда мавжуд бўлган тарикатчиларда айнан шу камчиликлар учрайди.

Мазкур мактубда Имом Раббоний: “Нафл амалларга фарз амалларнинг олдида ҳеч қандай қиймат йўқдир ва фарзлардан бирортасини ўз вақтида бажариш минг йил нафл амал билан машғул бўлишдан яхшидир”, – деб, ушбуни далил келтиради: “Ҳазрати Умар бир киши бомдод намозига чиқмай қолганида: “Фалончи қани?” – деб сўрадилар. Саҳобалар: “У кечаси ухламай намоз ўқиб чиққан, шунга бомдодга ухлаб қолган бўлса керак”, – деб жавоб

¹⁵ - Имом Раббоний. Мактубот. Электрон нусхаси. 29- мактуб. 61-бст.

беришди. Шунда Умар (р.а.): “Бутун тунни ухлаб, бомдод намозини жамоат билан ўқигани яхши эди,” – дедилар”.

Мактуботда яна: “Қиёмиллайл, яъни кечани бедор ўтказиш учун хуфтон намозини кечиктириш барча уламолар наздида макруҳдир. Витр намозини бироз кечиктирса ҳам қиёмиллайлнинг савобини топади. Қолдирилган намозларни эса қазосини ўқиш лозим бўлади. Имом Аъзам Абу Ҳанифа ал-Куфий (р.а.) таҳоратнинг одобларидан бирини тарк қилгани учун қирк йиллик намозини қайта ўқиган”, – дейилади.

3. Эътирозга сабаб бўлаётган масалаларнинг яна бири, **тариқатга кирган кишига илмнинг шарт эмаслиги** ва ҳатто илмни тарк қилиш афзаллиги. Тариқатчилар бунга ушбуларни далил қилиб келтирадилар. Аввало, илмнинг моҳияти ибодатга восита бўлишидир. У орқали инсон Роббини танийди ва унга бандалик қилишга ҳаракат қилади. Модомики, инсон Аллоҳга ибодат қилиш йўлига ўтган экан, унга илмнинг кераги йўқ.

Иккинчидан, Аллоҳнинг даргоҳидан қувилган Азозил, яъни Шайтон ҳам бир пайтлар жуда илмли бўлган ва ҳатто фаришталарга дарс берган. Бироқ Аллоҳ таоло Одам (а.с.)ни яратиб, барча мавжудотни унга сажда қилишга буюрганида Шайтон бош торғди ва “Мени

оловдан яратдинг, уни эса ботқоқдан,” – деб эътироз билдирди. Бу манманлиги туфайли Аллоҳнинг даргоҳидан қувилди,” – деб далил келтиришади.

Муносабат. Аслида тасаввуф намоянадалари ҳеч қачон илмга қарши бўлмаганлар, балки илмсизлик билан тариқат уйғун бўла олмаслигини уқтириб келганлар. Шу ўринда биз тариқат мезонларини теранрок англаш, асл моҳиятни тушуниш мақсадида яна тарихга мурожаат қиламиз: XVIII асрда Марказий Осиёда Нақшбандия - Мужаддидия тариқатининг ривожланишига улкан ҳисса қўшган аллома Мусоҳон Даҳбидийнинг шоғирдларидан бири Халифа Сиддиқнинг бу борадаги қарашлари ва амалга оширган ислоҳотларини мисол қилиб келтирамиз. У сулукка раҳбарлик қила бошлагач, Нақшбандия-Мужаддидия сулуки Ўрта Осиё, Шарқий Туркистон ва Дашти Қипчокни ўз ичига олган кенг ҳудудга ёйилди. Бу ҳақда XVIII асрда Марказий Осиёда кечган ижтимоий-сиёсий ва маданий-диний вазиятни қоғозга туширган тарихчилардан бири Жумақули Хумулий (туғ.й.1776/77)нинг “Тарихи Хумулий” асаридан батафсил маълумот олиш мумкин¹⁶.

Халифа Сиддиқнинг сулукни бошқаришдаги ўзига хос жиҳатларидан бири шу эдики,

¹⁶ Хумулий, Тарих-и Хумулий. ЎЗР ФА ШИ. Қўлёзма, инв. № 37/VI. – В. 2996.

муридларни зикр ўрнига кўпроқ Қуръон ўқишга чақирарди, турли диний билимларни, шарият аҳкомларини ўрганишга буюрарди. Ҳалқаларда кўпинча Атоуллохўжа Бухорий, Фарғона шайхул исломи Эшон Зокирхўжа Марғиноний, шайхул ислом Мир Абдулхайхўжа Самарқандий каби ўша замоннинг фозил, олим кишилари ташриф буюриб, солиқларга тафсир, ҳадис, фикҳ каби фанлардан дарслар ўтишарди. Ҳар куни зикр ҳалқасидан ва ишроқ намозининг ўртасида “Тафсир ал-Байдовий”, “Мишкоти шариф” ва бошқа саҳиҳ китобларни илм толиблари мазкур уламолардан ўрганар эдилар. Фарз намозларидан сўнг хуш овоз қориларга Қуръон ўқишни, чиройли таъбирли шоирларни маснавий ўқишга буюрар эдилар¹⁷.

Нақшбандия тариқатига оид маҳаллий сулуқлар вакиллари (Ҳиндистон, Қашқар минтақаларидан тортиб то Болқон ва шимолий Африкагача) ўзларининг мамлакатларида сиёсий ва иқтисодий барқарорлик ва осойишталик ўрнатиш, қабилалар ўртасида эса тинчлик ва тотувликка фақат шарият аҳкомларининг мустаҳкамлиги орқали эришиш мумкин, бунинг учун эса мукамал илм керак, деган хулосага келдилар.

5. Айрим мутаассиб муридлар томонидан пирнинг таҳоратидан қолган сувни истеъмол қилиниши ҳолатлари учрайди.

¹⁷ Ўша асар. – В. 3006.

Муносабат. Ҳозирда ўзларини тарикатчимиз деб даъво қилаётганлар, аввало анъанавий тарикат асосларини кўпол тарзда бузаётганлари, қолаверса шариат кўрсатмаларига ҳам амал қилмаётганлари намоён бўлмоқда. Жумладан, пирнинг таҳоратидан қолган сувни табаррук қилиб ичиш масаласида улар кўпол хатога йўл кўймоқдалар. Биринчидан, бизлар ХХІ асрда яшамоқдамиз ва “тоза сув”, “ифлосланган сув”, “микроб”, “юқумли касаллик” деган тушунчалар барчага маълум. Одам ювинганда ёки таҳорат қилганда сувга унинг юз-қўлидан турли зарарли микроблар тушиши мумкин ва уни ичишнинг оқибати оғир касаллик билан тугаши мумкин. Иккинчидан, юқорида зикр қилинган “Мактубот” асарида Имом Раббоний: “Таҳоратни ният қилиб ишлатилган сувни ичиш мумкин эмас. Имом Аъзам наздида бу сув нажосат билан аралашган бўлади. Фақиҳлар уни ичишни ман этганлар”, – дейди.

Кўриниб турибдики, айрим тарикатчиларнинг қилаётган амаллари шариат асосларига ҳам, тарикат анъаналарига ҳам тўғри келмайди. Бундан ташқари, оддийгина инсоний мантиқ мезонига ҳам мос эмас.

Биз юқоридаги масалалар бўйича мисоллар келтиришда атайин Аҳмад Сирҳиндий ва Муҳаммад Сиддиқ каби

тарикат пешволари фаолиятидан намуналарга тўхталдик. Бинобарин, Нақшбандия-Хусайния тариқатининг айни кундаги пешвоси ҳисобланган Иброҳим эшон Маматқулов келтираётган тарикат силсиласида Аҳмад Сирҳиндий (Имом Раббоний) 23-ўринда, Муҳаммад Сиддик эса 28-ўринда қайд этилган. Бундан кўриш мумкинки, замонавий тариқатчилар ўзларининг яқин ўтмишдаги устозларининг кўрсатмалари ва тутган йўлларида узоклашиб кетганлар ёхуд тарикат тарихидан етарлича хабардор эмаслар.

6. Шукри вузуъ намозини қайси вақтда бўлса ҳам таҳорат олгандан сўнг дарров ўқиб олиш зарур.

Муносабат. Бу масалада ҳам айрим нотўғри талқинлар мавжуд. Баъзи мутаассиб ва шариат илмидан беҳабар тариқатчилар шукри вузуъ ўқишим керак деб, ўқилиши мумкин бўлмаган вақтларда ҳам намоз ўқишга ўтирадилар. Ваҳоланки, Муҳаммад (с.а.в.)дан ворид бўлган саҳиҳ ҳадисларда кун чиқаётган пайт, Қуёш тиккага келганидан оғишига қадар, Қуёш ботаётган пайтда намоз ўқилиши мумкин эмаслиги очиқ-ойдин баён этилган. Бу масала фикҳ китобларида намоз ўқилиши макруҳ бўлган ва жоиз бўлмаган вақтлар деб санаб ўтилган. Жумладан:

عن عقبه بن عامر يقول: ثلاث ساعات كان رسول الله صلى الله عليه وسلم ينهانا ان نصلّي فيهن او نقبر فيهن موتانا حين تطلع الشمس بازغة حتى ترتفع و حين يقوم قائم الظهيرة حتى تميل الشمس و حين تضيف الشمس للغروب حتى تغرب (رواه الخمسة الا البخاري)¹⁸

Яъни: Уқба ибн Омир розияллоху анхудан ривоят қилинади: “Набий соллаллоху алайҳи васаллам бизларни уч вақтда: Қуёш чиқаётганидан токи кўтарилиб бўлгунча, киём(Қуёш тиккага келган пайт)даги иссиқ вақтда ва Қуёш ботишга йўлланиб токи ботиб бўлгунига қадар намоз ўқишдан ва ўлганларимизни қабрга қўйишдан қайтарар эдилар”.

Унга байъат қилмоқчи бўлганлар ёши, жинси, диний билим савияси, ақлий қобилиятидан қатъи назар, муридликка қабул қилинади. Шунингдек, муридлари орасида балоғатга етмаган ёшлар бор ва улар талайгина. Бу эса «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонуннинг бир неча моддаларига зиддир. Жумладан, қонуннинг 3-моддасида «Вояга етмаган болаларни диний ташкилотларга жалб этиш, шунингдек, уларнинг ихтиёрига, ота-оналари ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ихтиёрига зид тарзда динга ўқитишга йўл кўйилмайди», – деб белгилаб қўйилган. 9-моддада: «Хусусий тартибда диний таълим бериш ман этилади» ва 14-моддада: «Ўзбекистон Республикаси фуқароларнинг

¹⁸ Кифоя. Намоз китоби. Макруҳ вақтлар. 197-бет.

(диний ташкилотлар хизматидагилар бундан мустасно) жамоат жойларда ибодат либосларида юришларига йўл кўйилмайди», – деб белгиланган.

Кейинги пайтларда мазкур тариқат вакиллари ўзларининг қарашларини ошкора баён этадиган, бошқаларга ташвиқ этадиган, айрим ҳолларда ўзларининг тариқатчи эканликларини пеш қилган ҳолда ҳокимиятнинг қонуний ишларига ҳам эътироз билдирадиган ҳоллари учради. Бунга Самарқанд вилоятининг Тойлоқ ва Ургут туманларидаги бир гуруҳ тариқатчиларнинг аризабозликлари ва идораларга қонун доирасида бўлмаган турли талаблар билан чиқишларини эслаш кифоя.

Самарқанд вилояти ҳудудида фаолият юритаётган тарикатлардан бири халқ орасида «Қора саллалилар» илмий тилда – Нақшбандия-Мужаддия деб аталади. Мазкур тарикат етакчиси Исоқжон Умаров (Исоқжон домла) 1911 йил Самарқанд вилояти Нарпай тумани Октош қишлоғида туғилган. «Қора саллалилар» тарафдорлари 1953 йилдан буён қора салла ўрашади. Бугунги кунда тарикат тарафдорлари сони 5 минг кишидан ортиқ ва улар, асосан, Самарқанд (Самарқанд шаҳри, Нарпай, Тойлок, Булунгур, Каттакўрғон ва Ургут туманлари), Навоий (Хатирчи, Қизилтепа туманлари, Навоий шаҳри), Қашқадарё (Муборак, Косон, Қарши туманлари), Тошкент вилояти (Бўка тумани, Қўйлик даҳаси) ва Хоразм вилоятлари ҳудудида истиқомат қилишади.

Исоқжон домла ўзининг тарикатга раҳбарлик қилиш фаолиятини 1983 йилдан бошлаган. У тутган йўлнинг негизи Нақшбандия тарикатига боғланган.

Издошларидан бирининг фикрига кўра, Исоқжон домланинг тарбия услуби Фаридиддин Атторнинг услубига қиёсланади, яъни кишиларнинг айб-нуқсонларини юзига очиб ташламай, балки умумий гап ичида далолат қилиб кетилади. Ҳанафий мазҳаби таълимоти, соф ақида эгаси бўлиш тарғиб қилинади. Ёшлар

онгига ақида илмини сингдиришни асосий мақсад деб такидлайдилар.

Бунда бидъатларни ҳасана (яхши) ва саййиа (ёмон)га ажратмайдилар. “Ҳар бир муҳдис (янгилик) бидъатдир ва ҳар бир бидъат залолат (адашишлик)дир” – деган ҳадис далил қилиб келтирилади.

Фикҳий амалларга, ҳаттоки мустаҳабларига ҳам қаттиқ эътибор берадилар.. Айтадилар: иймон тўрт – фарз, вожиб, суннат ва мустаҳаб деворлари билан ўралгандир. Мустаҳаб деворини қаттиқ ҳифз қилинглари, чунки агар мустаҳаб девори бузилса, шайтон суннат деворига ҳужум қилади. Суннат девори бузилса бу иллат вожибга, вожиб девори бузилса, фарзга, фарз девори бузилса, иймонга ҳужум қилади, дейдилар. Бу қолганларига безътибор бўлгин дегани эмас, балки мустаҳаб амални ҳам тарк этмагинки, қолган амалларни сақлашинг батариқа авло, деганидир. Яна бир фаркли жиҳатлари – “Ҳасанатул аброр саййиатил муқарробийн”, – деган усулий қондадир. Яъни “Аброрлар (яхши кишилар, солиҳ одамлар)га савоб бўлган амаллар муқорробийн (Аллоҳга якин бўлган)ларга гуноҳ бўлади”. Масалан, нафл дуо ва зикрларни айтиб юриш, унинг ўрнига доимо қалбда Аллоҳнинг номини зикр қилиб юришга буюрадилар. Чунки Қуръони

каримнинг жуда кўп оятларида Аллоҳни кўп зикр қилишга буюрилган. Тама қилишдан қаттиқ қайтарадилар. Кимки тама билан бирор нарса еса, ундан кўра заҳар егани афзал, деганлар. Шу сабабли ҳар бир муриднинг касб-ҳунар ўрганиши тарғиб қилинади.

Исҳоқжон домланинг тариқатида зикр таълимининг бир неча даражаси бор:

Биринчиси: зикри қалб. Бунда мурид бутун фикрини қалбига боғлаб, Аллоҳ деб юради.

Иккинчиси: зикри рух. Бу босқичда мурид ҳаёлини икки кўкрак ўртасига қилиб, қалбида “Аллоҳ” лафзини такрорлаб юради.

Учинчиси: зикри сир. Ўнг кўкракдан икки энли пастга ҳаёлини қилиб, “Аллоҳ” деб юради.

Тўртинчиси: зикри хафий. Ўнг биқинига ҳаёлини қилиб, “Аллоҳ” деб юради.

Бешинчиси: зикри аҳфо. Икки қош ўртасига фикрни жамлаб, “Аллоҳ” деб юради.

Олтинчиси: зикри султон. Бутун жасадга мулоҳаза қилиб, “Аллоҳ” деб юради. Жасадга мулоҳаза қилганнинг белгиси биров билан уришмайди, талашмайди. Балки бу нарсалардан ўзини холи билиб, Аллоҳнинг зикри ва ишқи билан машғул бўлади.

Еттинчиси: нафий исбот. Бунда мурид юқоридаги бешта мавзегга ҳаёлини қаратиб “ла илаҳа иллаллоҳ” калимасини нафасни ичга сақлаган ҳолда кунига минг мартадан такрорлашга буюрилади. Бу сабоқда киши

йўқлик мақомига эришади. Аллоҳ лафзининг ўрнига “нест ман туи” зикрини такрорлаб туради.

Саккизинчиси: тиловат. Бунда мурид кунига бир порадан Куръон ўқиб юради.

Тўққизинчиси: намоз. Ишроқ (Қуёш кўтарилгандан кейин ўқиладиган намоз), аввобин (шом намозининг суннатидан кейинги икки ракаат нафл) ва таҳажжуд намозлари ўқилади.

Ўнинчиси: бақо. Яъни “ла мавжуда иллаллоҳ” калимаси айтиб юрилади. Бунда мурид шундай мақомга етадики, дунёдаги жамики мавжудот йўқликда, фақат Аллоҳ бор ва абадий эканлигини қалбан ҳис қилади. Юқоридаги еттинчи, саккизинчи ва тўққизинчи сабоқларни ҳам мунтазам олиб боради. У зот кароматга мутлақо эътибор бермайдилар. Кароматга фақатгина Расулуллоҳ (с.а.в.) даврларида мушриклар мўъжиза талаб қилганидек, иймони заифлар харис бўладилар. Шариятга қилча ҳам хилоф қилмасликнинг ўзи кароматдир дейдилар.

Исоқжон домла ва унинг тарафдорлари томонидан анъанавий ҳанафий мазҳаби аҳкомлари ва аҳли сунна вал-жамоа эътиқодига мос келмайдиган хатти-ҳаракатлар кузатилаётгани улар билан бошқа намозхонлар ўртасида баъзи зиддиятларга сабаб бўлиб

қолмоқда. Мисол тариқасида қуйидаги ҳолатларни келтириш мумкин:

– ўзгалар (тарафдорлардан бошқалар)нинг диний ёки дунёвий мазмундаги маросимларида иштирок этмаслик;

– қоплама (тилла, кумуш) тиш қўйган кишининг таҳорати мукамал бўлмайди дейиш;

– намоздан кейин овоз чиқариб дуо ва тиловат қилишни макруҳ деб билиш;

– Муҳаммад (с.а.в.) замонасида бўлмаган ҳар қандай ишни бидъат (янгилик) деб билиш ва инкор этиш;

Энди “қора саллалилар” тариқатига хос хусусиятлар ва расм-русумларнинг илмий таҳлилига тўхталамиз:

1. Ушбу тариқатдагилар **намоздан кейинги дуо ва тиловатларни** ошқора қилишни макруҳ деб қарайдилар. Бунга улар фатво китобларининг бир нечтасидан далиллар келтирадилар. Жумладан, “Фатовои Қозихон”да бу масалада шундай дейилади: “Беш ўринда: ухлаб ётган киши олдида; мажнун (жинни) олдида; маййит олдида; бошқа иш билан машғул бўлган киши олдида ва намоз ўқиётган киши олдида Қуръон тиловат қилиб бўлмайди”, – дейилган. “Хизона” фатволар мажмуасида: “Ҳар бир намозни ўқиб бўлгач, масжидда Қуръони каримни жаҳран ўқиш макруҳдир. Чунки

кўп одамлар намозни ўқиб бўлгандан сўнг ўз ишлари билан машғул бўладилар.” Чунки бирор саҳиҳ ва заиф ҳадис намоздан сўнг жаҳрий дуо ва жаҳрий тиловат қилиш кераклиги ҳақида ворид бўлмаган. Балки, Қуръон кироатини эшитиб сомеъ бўлиш вожиб амал ҳисобланади. Аммо намоздан сўнг кўпчилик туриб кетади. Бунда туриб кетувчи ҳам, Қуръон ўқувчи ҳам гуноҳкор бўлади.

Шунингдек, Қуръон ўқувчи кироатни холис Аллоҳ учун қилмаса риё бўлади. Риё эса кичик ширкдир. Шу сабабли намоздан кейинги дуо ва тиловатни махфий қилишга буюради. Бунда барча намозхонлар ичларида кироат қиладилар. Бир киши ўқигандан кўра савоби ҳам бир неча баробар зиёда бўлади.

Муносабат. Аввало айтиш керакки, намоздан сўнг дуо қилиш тўғрисида бир неча саҳиҳ ҳадислар ворид бўлган. Жумладан, Имом Бухорийнинг “ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ” асарининг дуолар бобида Расулulloҳ (с.а.в.)нинг намоздан кейин турлича дуо қилганлари хусусида бир неча ҳадис келтирилган. Мазкур ҳадисларнинг ровийлари: “Расулulloҳ мана бундай дуо қилганларини эшитганмиз”, – деб гувоҳлик берганлар. Бу эса дуо жаҳрий бўлганига далолат қилади.

Қуръонни бошқалардан эшитиш Муҳаммад (с.а.в.)нинг суннатларидандир. У киши ўзларига ваҳий нозил бўлиб турган бўлса-да.

саҳобалардан чиройли овозлиларини чакириб, Қуръон тиловат қилишларига буюрар эдилар. Барча муҳаддислар ривоят қилган ҳадисда хабар берилишича: “Пайгамбаримиз (с.а.в.) бир куни Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.)ни чакириб менга Қуръон ўқиб бер” – дедилар. Шунда у (ибн Масъуд) Ё Расулаллоҳ, Қуръон Сизга нозил бўлган бўлса, мен қандай қилиб Сизга ўқиб бераман?” – деди. Расулуллоҳ (с.а.в.): “Ўқи, чунки мен бошқалардан эшитишни яхши кўраман”, – дедилар. У тиловат қилган пайтда Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг икки кўзлари жикқа ёш эди” (муттафақун алайҳ)¹⁹.

Қуръон қироатида умуман олганда Аллоҳ зикри, Унинг қудратининг зикри, жаннату дўзах зикри, тасбеҳ, таҳлил, дуо, ваъз, умуман Аллоҳ номини эслаш бор. Шунинг учун Қуръон қироати зикр, балки зикрларнинг энг улуғдир. Аллоҳ таоло айтади: “Албатта Аллоҳнинг зикри улуғдир” (Анкабут, 45). Мазкур оятни “Ваҳий таржимони” деб улуғланган машҳур саҳоба Абдуллоҳ ибн Аббос (р.а.) қуйидагича тафсир қиладилар: “Ва тиловатул-Қуръони акбар” (Қуръон тиловати улуғдир)²⁰.

Хабарларда келтирилишича, саҳобалар бир жойга йнғилишадиган бўлишса, бирорталарига Қуръон ўқишни буюрар эдилар. Умар (р.а.) Абу

¹⁹ Абу Ҳомид Газзолий. Ихён улум ад-дин. 1-жилд. 392-бет.

²⁰ Ибн Моза. Ал-Мухит ул-бурхоний фил фитх ал-ханафий. 5-жилд. 314-бет.

2. Қоплама (тилла, кумуш) тиш қўйган имомнинг орқасида намоз ўқимайдилар. Чунки бу тариқат вакиллари қоплама аъзоси бўлган шахснинг таҳорати мукаммал бўлмайди, деган хукми олади. Улар бу қарашларига “Хулосатул Фатово” китобидаги қуйидаги фатвони келтирадилар. Унда жумладан шундай дейилади:

جنب اغتسل فبقى على جسده لمعة لم يصبها الماء لم يخرج من الجنابة
(خلاصة الفتاوى)

Яъни: *Жунуб бўлган киши гусл қилса-ю баданида сув етмаган бир кичкина жой ёки нуқта қолса, у ҳолда ўша киши жунубликдан чиқмайди.*

Бунга фатвога асосан тариқатчилар плomba ёки қоплама тиш қўйдирган кишининг таҳорати мукаммал бўлмайди, деган фикрни илгари сурадилар. Шундай экан унинг орқасида намоз ўқиб ҳам бўлмайди.

Муносабат. “Хулосат ул-фатово” да келтирилган мазкур фатвода зикр қилинган “ламъа”нинг тиш ковагига ҳеч қандай алоқаси йўқ. Тишга қоплама қўйишнинг ҳукми худди “Ал-Масху алал-жабийра”, яъни жароҳат етган аъзога масх тортиш ҳукмидадир. Аксинча, тишга қоплама қўймаса, ундан чиқадиган бадбўй ҳид билан жамоат билан намоз ўқиш макрухдир. Расулуллоҳ бадбўй ҳид билан масжидга киришдан қайтарганлар. Жароҳат етган аъзо сув

текизиш ўрнига устига масҳ қилиш қандай жоиз бўлса, ковак тишга пломба қўйишнинг ҳукми ҳам худди шундай. Чунки тиш ковак бўлганда унга пломба қўйилмаса ёки қоплама қўйилмаса, унга ҳар хил овқат қолдиқлари кириб қолиши натижасида оғиздан бадбўй ҳид чиқишига сабаб бўлади. Ҳадисда айтилган:

نظفوا افواهكم فانها طريق للقران

(“Наззифу афвоҳакум, фаиннаҳо тарийқун лил-Қуръон”)

Яъни: Оғизларингизни тозалаб юринглар. Чунки у Қуръон учун йўлдир.

Шунингдек, яна кўплаб саҳиҳ ҳадисларда инсонлар озор чекадиган бундай бадбўй ҳиддан фаришталар ҳам озор чекиши, ўткир ҳидли (хом пиёз ёки саримсоқ) истеъмол қилган кишиларнинг жамоатга келиб, одамларга озор берганидан масжидга кирмагани яхшироқ экани ҳақида гапирилган.

Ҳанафий мазҳаби уламолари Имоми Аъзам ва Имоми Абу Юсуфлар тишга пломба қўйдириш ва тиш устига қоплама қилганда фақат кумушдан бўлишига рухсат берганлар. Имом Муҳаммад эса, тиш қопламасини олтин ёки кумуш билан қилса ҳам бўлаверади, деганлар. Бир қавлда бу сўзга Абу Юсуфнинг ҳам қўшилгани айтилган (Мабсут).

Зоҳирур ривоят китобларидан бири ҳисобланган Имоми Муҳаммаднинг «Ал-Жомеъ

ас-Сағийр» асарида шундай дейилган: «Тишлар кимирлаб қолиб, тушиш хавфи бўлса, у тишни ёнидаги тишга кумуш билан мустаҳкам қилиб боғлаш мумкин. Лекин тилло билан боғлаб бўлмайди. Бу Абу Ҳанифа (р.а.)нинг ижтиҳодидир. Имоми Муҳаммад эса, тилло билан ҳам, кумуш билан ҳам боғласа бўлаверади, деганлар.

Имом Ҳокимнинг «Ал-Мунтақо» асарида Имоми Аъзам билан Абу Юсуфнинг қарашларини шундай ифода қилган: «Бир кишининг тиши кимирлаб, тушиш хавфи бўлса, тилла ёки кумуш (сим) билан боғлашда монелик йўқ».

Таржих соҳибларидан бири бўлган Қозихоннинг «Фатовои Хонийа» номли асарида Имом Ҳокимнинг сўзига изоҳ келтириб, шундай дейилади: «Бир кишининг олд тишларидан бири кимирлаб, тушиш эҳтимоли бўлса, уни тилло ёки кумуш билан боғлашда ҳеч қандай монелик йўқ. Тишни тишга боғлаш зийнат ҳисобланмайди. Лекин кумуш билан боғланишига ҳанафий уламолари ижмоъ қилганлар»²².

Имоми Аъзам (р.а.)нинг наздида тушиб қолган тишнинг ўрнига кумуш тиш қўйдириш мумкин. Имом Муҳаммад эса, тиш қўйдиришда тилло ва кумушга ҳам руҳсат берган. Фикҳ китобларида тиш мавзусига алоқаси бўлган уч хил ҳолат кўзга ташланади:

²² Ал-Муҳит ул-бурҳоний, 5-жилд, 350-бет.

Шадд: Қимирлаб қолган тишларини мустаҳкам тишларга қўшиб боғлаш.

Толиқ: Тушган тишнинг ўрнига тилло ёки кумушдан бўлган ясама тиш қўйиб, ёнидаги тишлар билан қўшиб боғлаш.

Табдид: Энли ва текис ҳолга келтирилган тилло ёки кумушдан ясалган тишларни бутунлай қопланадиган даражада ёнидаги тишлар билан боғлаш.

Маждиддин Ферузабодийнинг «Қомус» асарининг таржимасида «табдид» сўзи: «Бир нарса устида ўралиб, у нарсанинг барчасини ўз ичига олиш» маъносини англатади, дейилган.

Тишни даволатишга оид мазкур уч хил ҳолатдан қайси бири бўлишидан қатъи назар, қилинган муолажа натижасида ичкарига сув кирмайди. Шу сабабли унинг таҳоратга монелик қилиши хаёлга келса ҳам, боғланган, қопланган ёки тушган тиш ўрнига қўйилган тишлар асл тиш ўрнига ўтиши ва сувнинг мўлжалга етиши эътиборга олинган. Масалан, бир кишининг қўли ёки оёғи синиб, гипс қилинса ва таҳорат ёки гусл пайти гипснинг устига масҳ тортиш ювиш ўрнига ўтади.

Мўътабар фикҳ китобларида бу хусусдаги равшан ҳукм қуйидагичадир: «Танада машаққатсиз ювилиши мумкин бўлган жойларни ювиш фарздир». «Машаққатсиз ювилиши мумкин

бўлган» ибораси эҳтиёт бўлиш кераклигини англатади. Зарар кўриш эҳтимоли мавжуд бўлгани сабабли ғусл қилишда кўзнинг ичини ювиш шарт эмаслигига фикҳ китобларида очиқ айтилган. Шу сабабли тиш қўйдириш ёки қоплатиш масаласи фикҳ китобларида «Ғусл» бобида эмас, балки «Китабул кароҳият вал истиҳсон» (Кароҳиятли бўлган ва яхшини танлаш боби) ва «Китабул ҳазри вал ибоҳа» (Эҳтиёт бўлиш ва рухсат бериш) бобларидан ўрин эгаллаган.

Келтирилган далиллар тилло ёки кумуш тиш қўйдириш мумкинлигини кўрсатиши баробарида, баъзи мутаассиб тоифалар томонидан қилинаётган «ясама тиши бор имомнинг орқасида намоз ўқиш мумкин эмас», - деган даъволари асоссиз эканини англатади²³.

Муҳаммад (с.а.в.) замонасида бўлмаган ҳар қандай ишни бидъат (янгилик) деб билиш ва инкор этиш.

Муносабат: Дарҳақиқат, Расулуллоҳ (с.а.в.) дан:

كل محدثة بدعة كل بدعة ضلالة و كل ضلالة في النار

Яъни: *“Ҳар бир янгилик бидъат, ҳар бир бидъат залолат ва ҳар бир залолат жаҳаннамдадир”* (Муттафақун алайҳи).

Уламолар бидъат хусусида турлича фикрлар билдирганлар. Жумладан, Имом Шофеъий:

²³ Ўзбекистон мусулмонлари идораси томонидан нашр этилган “Сўраган эдингиз...” рисоласининг 5-сонининг 9–13-бетлар.

“Суннатга мувофиқ бўлган бидъат бу яхши бидъат ва унга хилоф бўлгани ёмон бидъат”, – деб билганлар.

Пайгамбар (с.а.в.)дан сўнг Умар ибн Хаттоб Рамазон ойида тарових намозини жамоат билан адо қилишни тавсия қилганлари яхши бидъатга мисол бўла олади. Бунга саҳобалардан ҳеч ким қаршилиқ қилмадилар. Бизларнинг диёрларимизда вафот этган кишининг руҳига бағишлаб уч, етти, йигирма, қирк, бир йил каби санок сонлар билан белгиланадиган маросимлар жорий қилинган. Булар ёмон ва тарк қилиниши керак бўлган бидъатларга мисолдир.

Ўз даврида уламолар султони номи билан машҳур бўлган Иззу Абдусалом (ваф. 660/1262) бидъатни қуйидагича тасниф этган:

Вожиб (арабий илмларга асос солиш ва ўрганиш каби).

Мандуб (мадрасалар барпо этиш каби).

Ҳаром (Қуръонни қарим оятларини арабий лафзига хилоф тарзда бузиб тиловат қилиш каби).

Макруҳ (масжидларни ортиқча безаш каби).

Мубоҳ (турли таомларни хонтахта устига қўйиб ейиш каби).

Расулуллоҳнинг даврида бўлмаган ҳар нарсани бидъат – адашишлик деб билиш тўғри бўлмайди. Чунки наҳв ва сарф илми

каби динимизнинг муқаддас китобини тушунишимизга ёрдам берувчи илмлар, талабаларга диний ва дунёвий илмлардан сабоқ берадиган, мутахассислар тайёрлайдиган мадрасалар, компьютердан дин илмларини ўрганиш каби нафақат мусулмонлар, инсониятга фойдали бўлган амаллар ўша даврда бормиди?!

Сурхондарё вилояти худудида ҳам тариқатчилар фаолияти сезиларли кузатилмоқда. Унинг етакчиларидан бири Дўстмуҳаммад Турсунов (Шайх Дўстмуҳаммад Турсун) 1935 йили Сурхондарё вилоятининг Шўрчи туманида туғилган. 2003 йилга қадар мазкур тумандаги “Домулло Қосим” масжидида *имомлик қилган. У бошланғич диний таълимни* бобоси мулла Абдуллоҳ Охундан олган. Кейинчалик нуроталик қори Махдум, қози домла Абдурашид Фарғоний, Муҳаммад Шариф Мавлавий-Ҳиндистонийдан Қуръон ва фикҳ илмларини, шайх Муҳаммад Шариф Ҳисорий-Нақшбандий ва шайх Абдусалом Ғийлонийга мурид бўлиб тариқат илмларини ўрганган. Мазкур Ғийлонийдан тариқатга муршидлик қилиш учун ижозат олган. Туркистон (Қозоғистон) шаҳрида «Туркистон Бобо» ёки «Ҳазрат Қозоқ Махдум» деб ном қозонган шайх Абдулхай, Тошкент шаҳрида домла Сирожиддин Лазгинлардан шарият илмларини ўрганган.

Вилоятнинг жанубий-шарқий туманлари (Шўрчи, Узун, Денов, Сарисийё, Ангор туманлари), Қашқадарё вилояти ҳамда Фарғона водийси (Андижон шаҳри) уламолари орасида ва бошқа вилоятлар аҳолиси орасидан ўз тарафдорларига эга. Барча тарикатчиларга хос бўлган ҳолат, Д.Турсуновнинг муридлари орасида тадбиркорлар, фермерлар, вилоятдаги катта-катта идораларнинг мутасадди раҳбарларини кўриш мумкин. Муридларининг таъкидлашича, Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган бошқа тарикатчиларга нисбатан Д.Турсунов диний билимларни мукамал билади. Шунинг учун издошлари уни “Шайхул ислом”, “Шайх” тахаллуслари билан атайдилар. Шунингдек, 2004 йилда Д.Турсуновнинг «Мерос» рисоласи («Адолат» нашриётида) чоп этилган.

Сўнгги йилларда Дўстмуҳаммад домла тарикат муршиди сифатида кўзга кўринди. Бу, аввало, унинг диний билим савиясининг юқорилиги ҳамда муридлардан тушаётган маблағ эвазига саховатли бўлганлиги билан боғлиқ. Шунинг учун вилоят мусулмонлари ва диний уламолари орасида катта обрўга эга. Иккинчи ва асосий сабаблардан бири шуки, Иброҳим эшон Фарғона водийси ҳудудида кенг фаолият олиб борганидан сўнг ўзи ва издошлари томонидан анъанавий ҳанафий мазҳаби

тамойилларидан бир нечасининг бузилаётгани намоён бўлди. Буни кўрган бир қатор уламолар, жумладан Андижон вилоятида кўзга кўринган дин арбоблари Иброҳим эшон билан мулоқотга киришиб, унинг хато-камчиликларини фикҳий манбалар асосида кўрсатиб беришга ҳаракат қилдилар. Бу уринишлардан натижа чиқмагач, улар мазкур Дўстмуҳаммад Турсуновни ҳар тарафлама қўлланса, Иброҳим эшонга яхши рақобатчи бўлиши мумкинлигини тушуниб етдилар. Натижада унинг ҳар қандай тўй-маъракасида андижонлик уламолар катнашадиган бўлдилар. Албатта, бу унинг халқ орасидаги обрўсини янада ошишига олиб келди.

Д.Турсунов ўзини Нақшбандия тариқатининг пири муршиди деб билади ва муридларни қабул қилиб, уларга тариқат одоблари бўйича вазифалар беради. Бу вазифалар асосан нафл ибодатлари ва зикр хусусида бўлади

Шариат илмларидан ўзининг маълум даражадаги малакасига қарамай Д.Турсунов домланинг ҳам анъанавий имомлар билан бир неча масалаларда келишаолмайдиган тарафлари ҳам мавжуд. Булар:

1. Эҳтиёти пешин намозини ўқишни қаттиқ ҳимоя қилади;

2. Ўлган кишига давра қилиш лозимлигига фатво берган;

3. Ўзидан бошқа тарикатчилар – Иброҳим эшон, Исҳоқ эшон кабиларни ошқора танқид қилиб, уларнинг адашганликларини айтади.

Қуйида мазкур масалалар бўйича батафсилроқ тўхталишга ҳаракат қиламиз:

1. Бу тарикат вакиллари эҳтиёти пешин ўқилиши шарт, деб биладилар ва бир неча йиллардан буён Ўзбекистон мусулмонлари идорасига шу масалада фатво чиқарилишини сўраб мурожаат қилганлар. Буни қуйидагича тушуниш лозим: Аллоҳ таоло бандаларига жума намозини фарз қилган. Аммо жума ўқилиши учун бир неча шартлар топилиши лозимдир.

Шуларни далил қилиб, Д.Турсунов бизнинг диёрларда ҳам эҳтиёти пешин намози ўқиш лозимлигини таъкидлаб келади. Маълумотларга қараганда, Д.Турсунов ва унинг шогирдларидан бўлган бир неча имомлар, ҳатто Умра ва Ҳаж зиёратлари вақтида ҳам зиёратчиларни эҳтиёти пешин ўқишга даъват қилиб келганлар.

Муносабат. Дарҳақиқат, ҳанафий мазҳабида жума намози ўқилишининг бир неча шартлари бор. Жумладан ҳанафий мазҳабининг мўътабар манбаларидан бири “ал-Мабсут” асарида қуйидагилар санаб ўтилган:

1. **Шаҳар бўлиши.** Ҳанафий уламоларидан Ибни Шужоъ шаҳар деган иборани шарҳлаб шундай дейди: “Бир масжид атрофида

яшайдиганлар (намозга чиқиши мумкин бўлганлар)нинг барчаси йиғилса ва масжидга сиғмаса, ўша ҳудуд шаҳар хисобланади”. Бу фикрнинг замонавий уламолардан Ваҳбат аз-Зухайлий ҳам таъкидлаган²⁴.

2. Ҳоким (Султон) томонидан рухсат этилган бўлиши. Яъни масжидда жума намози ўқилишига ҳокимият, адлия идоралари ва ўша давлатдаги масжидлар иши билан шуғулланадиган (Вақф ишлари вазирлиги, Дин ишлари вазирлиги, Ўзбекистон мусулмонлари идораси) каби идоралардан рухсат олган бўлиши шарт²⁵.

3. Изнул-ом, яъни барча бирдек намоз ўқийверишига рухсат этилган бўлиши шарт. Мазкур икки шарт асосан масжидда одамлар йиғилган пайтда уларнинг хавфсизлигини таъминлаш, турли фитналар чиқишининг олдини олиш учун белгиланган.

4. Жамоат бўлиши. Яъни ҳанафий мазҳабининг фатволарига кўра, имомдан ташқари икки ёки уч киши йиғилса бўлади.

5. Вақт. Албатта намоз вақти кирган бўлиши лозим.

6. Хутба ўқилиши лозим.

Агар ушбу шартлардан бирортаси мавжуд бўлмаса, жума намозининг мукаммал бўлишида

²⁴ Қаранг: 1. Ваҳбат аз-Зухайлий. ал-Фикҳ ал-исломий ва адиллатуху. Бейрут. Дор ал-кутуб ал-илмийя. 1997. 2-жилд. 1291-1294-бетлар; 2. Имом ас-Сарахсий. Бадойеъ ас-Санойеъ. Байрут. Дор ал-кутуб ал-илмийя. 1-жилд. 260-бет.

²⁵ Қаранг: Ваҳбат аз-Зухайлий. Фикҳ ал-ислом ва адиллатуху. Бейрут. Дор ал-кутуб ал-илмийя. 1997. 2-жилд. 1294-бет.

ва ундан олдинроқ кимдир ўқиб бўлганлигига шубҳа уйғонади. Шунда эҳтиётан пешин намозини ўқиб қўйиш кераклиги тўғрисида баъзи уламолар фатво чиқарганлар. Жумладан, Имом Абу Ханифа мазҳабида агар жума намозининг шартларидан бирортаси мукамал бўлмади, деб шубҳага борса, жума намозидан кейин охирги пешинни ният қилиб, одамларни иккилантирмаслик учун ўз уйида тўрт ракаат ўқийди, деб фатво берилган. Бироқ уларнинг бир нечаси замон тақозоси билан ўз кучини йўқотган ва кўплаб уламолар томонидан бу ҳақда фатволар чиқарилган. Жумладан, мусулмон дунёсининг етук илм марказларидан бири Мисрдаги ал-Азҳар мажмуасининг 734-сонли “Жума намозидан кейин пешин ўқилиши ҳақида”ги фатвоси айнан ушбу масала хусусидадир. Унда жумладан шундай дейилади: “Жойнинг тор бўлиб қолиши ёки эски масжиднинг таъмирталаб ҳолатга келиши сабабли ёки шаҳарда икки душман тоифанинг вужудга келиши ва уларни бир масжидда бирлашиши фитнага сабаб бўлиши мумкин бўлганда бир шаҳар аҳолиси бошқа масжидда жума ўқишлари мумкин. Бундан кейин эҳтиётан пешин ўқилиши ҳақидаги гапнинг на Китоб ва на суннатдан далили йўқдир. Ишончли (саҳих) гап шуки, зарурат ва эҳтиёж бўлса бир шаҳарда бир неча жума ўқиладиган масжид бўлиши мумкин. Бу барча фуқаҳолар иттифок қилган ва шарият руҳига мос келадиган галдир.

Уламоларнинг фикрича ибодатнинг моҳияти Расулуллоҳ (с.а.в.)га мувофиқ бўлишлиқдир. Жума намозидан кейин эҳтиётан пешин ўқиш ҳақида эса Муҳаммад (с.а.в.) ҳеч нарса демаганлар”.

2. Марказий Осиё мусулмон халқларининг баъзилари ўртасида тарқалган марҳумга атаб ўтказиладиган “давра” маросимининг шарнатда буюрилганига етарли далиллар бор, деб исботлашга ҳаракат қилади ҳамда бу маросимни амалга оширилишини талаб қилади.

Муносабат. “Давра” дегани луғатда “айланиш” маъносини англатади. Бу ўринда “давра” ўлган кишига атаб ўтказиладиган маросим бўлиб, маййитга ҳали жаноза ўқилмай туриб амалга оширилади. Бунда марҳумнинг умри давомида ўқиши зарур бўлган намозлари ва амалда ўқиган намозлари ҳисоблаб чиқилади. Рўзалари ҳам шу тарзда ҳисобланади. Шундан кейин адо этилмай маййит зиммасида қолган ибодатлар пул ёки буғдой ҳисобида кўпайтирилиб, марҳум қолдирган мулкнинг меросхўри бир қисмини эҳсон қилиши талаб этилади. Меросхўр муайян маблағни (мисол учун 200 минг сўмни) даврадагиларга беради. Улар бу маблағни олиб марҳум ибодатларни бажара олмаган йиллари миқдорида (60 ёшга кирган бўлса, унга 12 ёшда намоз ва рўза каби ибодатлар фарз бўлган деб, қолган 48

йил учун 48 марта) ҳалиги маблағни даврада бир-бирларига ўтказишади. Бунда бир киши куйидаги сўзларни айтиб туради:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا هَرِ حَقٌّ وَ حَقُّوْقِيْكَهٗ حَضْرَتِ حَقِّ سَبْحَانِهٖ وَ تَعَالَى اسْتِ بِرِ ذِمَّهٖ فَلَانْ وَ لَدِ فَلَانْ اِزْ صَوْمِ وَصَلَاةِ وَحَجِّ وَ زَكَاةِ وَ سَائِرِ وَاجِبَاتِ لَازِمِ بُوْدِهٖ بَعْضُرَا اِذَا كَرِدَ بَعْضُرَا قَضَا كَرِدِ، الْحَالِ بِسَبَبِ مَوْتِ عَاجِزِ اَمْدَسْتِ وَ نَرِ بِدَلِّ فِدْيِهٖ صَوْمِ وَ صَلَاةِ بِكَ سَالِي مِتْوَفَايِ مَذْكُوْرِ هَمِيْنِ اَشْيَارَا بِشَمَا بِخَشِيْدِمِ

Яъни: “Сизларнинг қайси бирингиз яхшироқ амалларни қиласиз деб ўлим билан ҳаётни яратган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин. Фалончи фалончининг ўглининг зиммасида рўза, намоз, ҳаж, закот ва бошқа вожиботлардан Аллоҳ таолонинг ҳаққи бўлса, баъзиларини адо қилиб, баъзиларини адо эта олмай қолган бўлса, ҳозир ўлим сабабли ожиз бўлгани учун марҳумнинг рўза ва намозининг фидяси сифатида сизга мана шу маблағни бераман”.

Шу тариқа даврада мавжуд бўлганларнинг ҳар бири ҳалиги маблағни қабул қилиб олади ва ундан кечади. Олди-бердининг саноғи марҳумнинг умрига қараб бўлади. Шундай қилиб, даврага йиғилганлар маййит зиммасида бўлган намоз ва рўзалар учун меросхўрдан муайян бир (баъзида аввалдан келишиб олинган) маблағни оладилар.

Бу иш ҳийлан шаръий, яъни шарият ишида қўлланиладиган ҳийла ҳисобланиб,

асл шарият манбаларида унга бирор кўрсатма қайд этилмаган. Бошқача қилиб айтганда, христианликнинг католик оқими рухонийлари томонидан мархумнинг гуноҳлари кечирилиши учун ҳақ олиб каффорат варақаси (индульгенция) беришдан ҳеч қандай фарқи йўқ. Айтиш жоизки, католик оқимидаги шунга ўхшаш эътиқод ва амаллар христианликнинг бошқа оқимлари томонидан ҳам қабул қилинмаган ва кейинчалик протестантлик йўналишининг вужудга келишига сабаб бўлган.

Агар маййитнинг бирор кишидан қарзи бўлса-ю, ўша маблағни қолдирилган мерос ҳисобидан тўлаб берилса, буни тушуниш мумкин. Чунки банда устидаги бандаларнинг ҳаққини бу дунёда ёки охиратда адо этилиши лозим. Бироқ намоз, рўза каби ибодатлар Аллоҳнинг ҳаққи ва У кимга хоҳласа, бу ҳақни кечириб юбориши мумкин. Иккинчидан, Аллоҳнинг номидан бандаларнинг гуноҳини ҳисоб-китоб қилиш учун ҳеч кимга ваколат берилмаган. Бир сўз билан айтганда “давра” қилиш ислом динига киритилган бидъат амал бўлиб, ундан воз кечиш лозимдир.

Ўзини Нақшбандия тариқатининг ҳақли давомчиси деб билади ва бошқа пирликни даъво қилиб келаётганларни кескин қоралайди. Ўзбекистонда фаолият олиб

бораётган тариқат вакилларида баъзиларини ошкора тарзда адашганлик ва ҳатто куфрда айблаган ҳолатлари бўлган. Жумладан, Иброҳим Эшоннинг “қазо намозларининг ўқилмаслиги,” “пирга қўл берганнинг гуноҳлари кечирилиши” каби кўплаб қарашлари ошкора танкид қилинади.

Муносабат. Ўз қарашларини тўғри деб, бошқаларни ошкора танкид қилиш фитнага сабаб бўлиши мумкин.

Сурхондарё вилояти ҳудудида шайхлик даввосини қилиб юрганлардан яна бири Абдураззоқ халфадир. У бир пайтлар шайхлик даввоси билан ўз атрофига бир қанча издошларни тўплашга эришган марҳум Тожи халфанинг ўғлидир. Абдураззоқ 1974 йили Сурхондарё вилоятининг Шўрчи туманида туғилган. Диний соҳада ёки тариқат одоблари бўйича махсус таълим олмаган. Лекин нотиклиги ҳамда мусулмонларни ўзига жалб қилиш қобилияти туфайли туманда катта обрў-эътиборга эга.

Мавжуд маълумотларга кўра, Абдураззоқ халфа уйда масжид қурган ва шу ерда ўз издошлари билан ибодат қилади. Туманда мазкур тариқат тарафдорларининг 60 фоиздан кўпроғи уста Тожи халфа муридлари ҳисобланади.

Шу билан бирга, вилоятнинг Денов туманида Нақшбандия тариқатининг жаҳрий

усулда (овоз чиқариб ибодат қилиш) ибодат қилувчилар сони кўпайиб бормокда.

Андижон вилояти ҳудудида ҳам Нақшбандия тариқатининг айрим вакиллари фаолияти кузатилмокда. Улардан бири Зухриддин Эшонов (шайх эшон Зухриддин қори Нақшбандий-Шаҳрихоний) 1927 йил 15 январда Андижон вилояти Шаҳрихон туманида туғилган. У ўз тариқати силсиласида 43-пир.

3.Эшонов бошланғич диний таълимни 1950 йилларда Хўжаназар хожи Шаҳрихоний Дехкон хожи ўғлидан олган. Сўнг Андижон вилояти Марҳамат туманидан бўлмиш Мавлавий шайх Кўхистоний, Абул Аббос Ғойибий, шайх Муҳаммад Шариф Ҳисорий каби Нақшбандия тариқати пирларидан таҳсил олган. Шайх Муҳаммад Шариф Ҳисорий унга «дилшод» унвонини берган («дилшод» унвони пирликни орзу қилувчи маъносини англатади).

3.Эшонов 1991, 1999, 2005-йилларда Макка шаҳрида ҳаж сафарига бўлган. 1993 йил Қашғар вилоятида (Хитой) 35 кун бўлиб, у ерда Ёсун, Турди, Қодир исмли халфалари билан учрашган. 1997 йили Туркияда 23 кун бўлганда Нақшбандия тариқати раҳнамоларидан бири бўлмиш Маҳмуд Асъад Жўшан билан учрашган.

3.Эшонов фаолиятига бағишлаб матбуот нашрларида бир неча мақолалар чоп этилган.

Жумладан, Бухорода нашр этиладиган «Накшбандия» илмий-маърифий газетаси (1998), «Ислом нури» (2004), «Андижоннома» ва Душанбе шаҳрида (Тожикистон) чоп этиладиган «Замондош» ҳафтаномаларида эшон фаолиятига бағишлаб мақолалар чоп этилган. Унинг сўзларига кўра, «Ислом нури» газетасида чоп этилган мақоласи турк тарикатчилари томонидан араб тилига таржима қилиб, Туркияга олиб кетишган.

Шунингдек, Андижон вилояти Шахрихон туман ҳокимлиги муассислигида чоп этиладиган «Янги ҳаёт» газетасининг 2008 йил 10 июлдаги сонида «Саодатли давр шарофати: Зухриддин Эшон - академик ва шайх» сарлавҳали мақола чоп этилди. Бу мақола вилоятнинг кўплаб расмий имомлари эътирозларига сабаб бўлди. З.Эшонунинг «Ҳожагон-Накшбандия тарикатида хуфия зикр одоблари» номли рисоласи «Мовароуннаҳр» нашриётида (2005) чоп этилди. Мазкур рисола ни нашрга тайёрловчи Рустам Хамроқулов унинг шогирди ҳисобланади.

Ўзининг айтишига қараганда, ҳозирда З.Эшон Тошкент, Бухоро ва Фарғона, Қирғизистоннинг Ўш, Ўзган, Жалолобод, Хитойнинг Қашғар вилоятларида ва Тожикистонда 3 мингга яқин муридларига эга.

Маълум бўлишича, З.Эшоннов табиати жуда оғир шахс ҳисобланади. Ўзбекистонда фаолият олиб бораётган тариқатчилар орасида Нақшбандия тариқатига пир-муршидлик қилишга ўзини бошқалардан муносиброқ, деб ҳисоблайди. Балки ўзининг табиати, ёки қариллик таъсириданми у киши хурмат талаб, тезда асабийлашадиган, ўзи ҳақида гапиришни яхши кўрадиган бўлиб қолган. Шу сабабларга кўра, кейинги йилларда кўни-қўшнилар, муридлар ва тариқатчилар олдидаги мавқеи анча насайган.

Бундан ташқари, Зухриддин эшоннинг фаолиятида ҳам асл Нақшбандия асосларидан узоқлашиш ҳолатларини кўриш мумкин. Жумладан:

1. Таҳажжуд намози ҳақида Зухриддин эшон шундай дейди: “Ушбу намоз туннинг учдан бир қисми қолгандан то субҳи содиқгача ўқилиши мумкин. Ракаатларнинг такрорланиш тартиби қуйидагича: биринчи ракаатида 12 маротаба, иккинчисида 11 маротаба «Ихлос» сураси зам қилинади. Демак, ҳар бир ракаатда биттадан сура камайтириб борилади ва охиргиси ўтирган ҳолда ўқилади (12 ракаат тик, 2 ракаат ўтирган ҳолда. Охирги икки ракаати ўтирган ҳолда адо қилинганлиги учун зоҳирий кўриниши 14 ракаатдир, ботиний кўриниши эса 13 ракаатдир).

Таҳажжудни 12 ракаат ўқишга имкони бўлмаса, озрок ўқиса ҳам бўлаверади.

Муносабат. Имом Раббоний ўзининг юкорида зикр қилинган “Мактубот” китобида “Хожа Муҳаммад Қосим Хожагий Имканагийга Нашбандия тарикатининг мадҳи ва унга бидъатларни киритганларнинг танқиди” номли мактубида таҳажжуд намози ҳақида шундай ёзади: “Улар (бидъатчилар) таҳажжуд намозини 13 ракаат дейдилар, ундан ўн икки ракаатини туриб ва охириги икки ракаатини ўтириб ўқийдилар. Ўзларининг ўтириб ўқилган икки ракаат намознинг савоби тик туриб ўқилган бир ракаат намозга тенг бўлади деган даъволари билан ўқиган таҳажжудларини зоҳиран ўн тўрт ракаат, ботинан 13 ракаат дейдилар. Бу ишлари суннатга зиддир. Чунки Расулуллоҳ (с.а.в.) таҳажжуднинг уч ракаатлик витр билан 13 ракаат ўқиганлар (10 ракаат таҳажжуд ва 3 ракаат витр). Анави бидъатчилар даъво қилганларидек эмас”²⁶.

Кўришиб турибдики, З.Эшонев ҳозирда тарғиб қилаётган тарикатни бундан уч аср аввал Аҳмад Сирҳиндий танқид қилиб “бидъатчи тарикат” деб атаган. Агар Зухриддин эшон ўзининг «Хожагон-Накшбандия тарикатида хуфия зикр одоблари» номли рисоласида келтирган силсилага қарайдиган бўлсак, унда 23-тартиб рақам билан Аҳмад Форук

²⁶ Аҳмад Сирҳиндий. Мактубот. 356-бет

ас-Сарҳиндий турганини кўрамиз. Бундан келиб чиқадики, замонавий тасаввуф ўзининг анъанавий илдиэларидан анча узоклашиб кетган. Бошқача килиб айтганда, Нақшбандия тарикати Баҳоуддин Нақшбанд асос солган, Имом Раббоний ислох килган асосларидан анча узоклашган ва унга кўплаб бидъатлар киритилган.

Юқорида Иброҳим эшоннинг тарикатидаги таҳажжуд намози ҳақида гапирганда биз айнан шу масалага тўхташимизни айтиб ўтган эдик. Зеро, Иброҳим эшоннинг йирик издошлари ҳам таҳажжуднинг ракаатлари ҳақида Зухриддин эшоннинг фикрига мувофик гапларни айтганлар.

Мазкур шаҳарда фаолият юритган тарикат вакилларидан бири **Одилхон Саломов (Одилхон қори)** 1928 йили Андижон шаҳрида туғилган ва 2009 йили шу ерда вафот этган.

Ҳозирги кунда бу сулукка наманганлик сартарош-уста Абдурахмонов Абду Боқи раҳбарлик қиляпти.

Одилхон қори ўз тарикати шажарасида 36-пир ҳисобланади. У Нақшбандия тарикатининг жаҳрий зикрга асосланган шохобчасига раҳбарлик қилган. Бу тарикат тарафдорлари ҳар пайшанба кун пирнинг ҳовлисида, мавлид ойларида ёки бошқа каттароқ тадбирларда Фарғона водийсининг турли жойларида жамланиб, меҳмондорчилик ва зикр маросимлари ўтказиб турадилар.

Вилоят имомлари ва маҳаллий аҳолиси билан бўлган суҳбатлардан О.Саломовнинг диний билими етарлича эмаслиги, шариат қоидаларини мукаммал билмаслиги аниқланди. Муридлари билан бўлган суҳбатларда ҳам уларнинг диний билим даражаси пастлиги, шариат қоидаларига тўлиқ риоя қилмасликлари маълум бўлди.

Одилхон қорининг 30 йилдан буён маслакдошлари бўлиб келаётган муридларидан иккитаси шариатнинг айрим қоидаларини (ғусл қилиш нияти, баъзи намоз ўқиш қоидаларини) билмаслигини маълум қилишган. О.Саломов муридликка 30 ёшдан ошган кишиларни қабул қилади. Одилхон қорининг 10 дан ортиқ муридлари доимий унинг хизматида туради. Унинг муридларидан бири Сойибжон қорининг маълум қилишича, О.Саломовнинг фақат жойлардаги халфалари Андижон эски шаҳри Олтинсой кўчаси 117-хонадонда (О.Саломовнинг аввалги ҳовлисида) ҳар пайшанба «аср» намозидан кейин доира шаклида рақс усулида баланд овозда зикр тушишади (араб. - ёдга олиш, эслаш, яъни тасаввуфда худони ёдга олиш билан боғлиқ маросим). Халфалардан бошқа барча муридлар 5–10 киши бўлиб, бир-бирларининг уйларида зикр тушишади. Улар ҳанафий мазҳабида ибодат

қилишади ва ҳозирги кунда уларнинг сафи беш юздан ортиқ кишини ташкил этади. Андижон ва Фарғона вилоятлари расмий имомлари орасида Одилхон қори тарафдорлари йўқ. Ўзи кексайиб, анчагина кучдан қолганлиги сабабли Андижон вилоятидан Абду Қуддус, Иззатилло қори, Сойибжон қори ва Наманган вилоятидан Абду Боқи каби муридларига иршод берган.

Одилхон қорининг иршодномаси қуйидаги шаклга эга:

Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳим.

Алҳамду лиллаҳиллазий навваро қулубал орифийна би лавамиъил анваари ва ровваха би роваиҳил асрори. Вас солату вас саламу ала росулиҳи саййидил аброри. Ва ала аалиҳи ва асҳабиҳил ахйаари. Амма баъд. Эй толиб билингки, Ҳақ, субҳанаҳу ва таоло Он Ҳазрат соллаллоҳу алайҳи ва салламнинг муншарих қалбларига ифоза қилган нарса ва ҳазрати Сиддиқи акбар розияллоҳу таоло анҳуга ва улардан ҳазрати Салмони Форсий розияллоҳу таоло анҳуга ва улардан ҳазрати Қосим ибни Муҳаммад ибни Сиддиқи Акбар розияллоҳу таоло анҳуга ва улардан ҳазрати Имом Жаъфари содиқ розияллоҳу таоло анҳуга ва улардан ҳазрати Абу Язид Бастомий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Абулҳасан Ҳароконий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан

ҳазрати Абу Али Фармадий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Юсуф Ҳамадоний роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Абдулхолиқ Ғиждувоний роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Ориф Ревгарий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Маҳмуд Анжирфағнавий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Али Ромитоний роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Бобо Самосий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Сайид Амир Кулол роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Баҳоул ҳақ вад дин Нақшбанд қоддасаллоҳу руҳаҳуга ва улардан ҳазрати Мавлоно Яъқуб Чархий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Мавлоно Зоҳид роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Мавлоно Дарвеш роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Мавлоно Хожа Имканагий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Хожа Боқий биллоҳ роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Имом Раббоний Мужаддиди алфи соний роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Муҳаммад Саъид роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Шайх Абдулаҳад роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан ҳазрати Мавлоно Обид роҳматуллоҳи алайҳга ва

улардан хазрати Муҳаммад Мусо роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан хазрати Халифа Сиддик роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан хазрати Халифа Ҳусайн роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан хазрати Халифа Абдуссагтор Махдум роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан хазрати Мулло Муҳаммадсолиҳ халифа роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан хазрати Муҳаммадамин роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан хазрати Халифа Абдулвоҳид Туркистоний роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан хазрати Халифа Абдуллоҳ хон қорий Тошқандий роҳматуллоҳи алайҳга ва улардан биз ожиз ва бечора, яъни Халифа Ҳожи Одилхон Андижонийга фақат Тангри жалла султонуҳунинг иноят ва карам ва маҳзи фазли ва атоси ёрдамида аҳли ҳақиқатга хизматкорлик давлатини бериб сарафроз қилдилар. Бу фақир ҳам ушбу фазилатлар ва камолоти иқтисобани халифада ундан кун зоҳир бўлиб зиёда бўлиб бораётганлиги жиҳатидан бу кишига зикр ва тариқат таълимига ижозат берилди. Бу киши Ҳазрати Муҳаммад Мустафо соллаллоҳу алайҳи ва саллам суннатларида истиқомат қилиш, маъмуротни адо қилиш ва муқтадо шайхларга муҳаббатли бўлиш шартлари билан толибларга тариқат зикрининг таълимини бермоғи лозим. Аллоҳ бу ишларга уни муваффақ қилсин. Вассаламу ала ман иттабаъал ҳудда.

О.Саломовнинг тарикатдаги шажараси И.Маматкуловники билан деярли бир бўлса-да, бироқ бу шохобчада нимагадир жаҳрий зикр йўли танланган деган савол туғилиши табиий. Маълум бўлишича, О.Саломов Тожикистонлик Муҳаммад Шариф Ҳисорийдан ҳам иршод олган ва ушбу пир унга жаҳрий усулида ибодат қилишга ижозат берган. Чунки Нақшбандия-Мужаддия-Ҳусайния тарикатининг асосчиси бўлган Муҳаммад Ҳусайн хафий зикр билан бир қаторда жаҳрий зикрни ҳам амалда қўллаб келган. Бу нарса унинг замондош уламоларининг танқидига учрашига сабаб бўлган. Ўз навбатидан Муҳаммад Ҳусайн шоғирдларига зикрнинг мазкур икки туридан хоҳлаган бирини танлаш ҳукукини берган.²⁷

Нурсафардия. Жиззах вилоятида ўзини тарикатнинг янги кўринишининг асосчиси деб биладиган Сафар Қушаров томонидан (1952 йили Бахмал туманида туғилган) «Нурсафардия» тарикати тарқала бошлаганини кузатиш мумкин. Бу тарикат вакилларининг Тошкент ва Жиззах шаҳарларида бир неча “Сўфий табобати” тиббий марказлари мавжуд. Бундан ташқари, С.Қушаров “Сўфий жанг санъати” номи билан туркум рисоалар чоп эттирган.

²⁷ Бабаджанов Б. Возрождение деятельности суфийских групп. Суфизм в Центральной Азии. Санкт-Петербург. 1999. –С.352.

НУРСАФАРДИЯ ТАРИҚАТИГА ОИД КИТОБЛАРНИНГ ТАВСИФИ

1. Сўфий (мусулмон) жанг санъати усуллари. Китоб муаллифи Шайх Сўфий – Табиб Нурсафардий (Сафар Кушаров). 2006 йилда Тошкентда кирилл ва латин алифбосида нашр этилган. Нашриёти кўрсатилмаган. Сахифаларининг сони – 80 та. Адади – 999 та.

Юқорида айтилганидек, Шарқ жанг санъати усуллари ҳақида сўз бориб, уларни мусулмонлар номи билан боғлашга ҳаракат қилинган. Жумладан китобда: “Сўфий жанг санъати асоси ҳозирги Хитой ҳудудида Уйғур мухтор вилояти, Ниндзя ва Тансу вилоятларида аҳоли ўртасида сақланиб қолган ва у ҳозирги ушу, сини, шаолин мактабларига катта озуқа ва туганмас бой ахборот олиб кирган”, – дейилади. Ваҳоланки, ислом дини XIV асрдан буён дунёнинг кўплаб мамлакатларида тарқалган, бу дин таълимоти, амалиёти ва маросимлари ҳақида минг-минг томли китоблар ёзилган бўлса, уларнинг бирортасида ҳам мусулмонларнинг жанг қилиш санъати деган гап айтилмаган.

Иккинчидан, ислом тинчлик ва осойишталик дини. Унда одамларнинг ўзаро осойишта ҳаёт кечиришлари, ўз юртларини обод қилишлари тараннум этилади. Шунинг учун исломда алоҳида урушиш услуби бўлгани ҳақида

гапириш ўринсиз. Бундан ташқари, сўфийлар мусулмонлар орасидаги энг хоксор, дунё бойликлари-ю бошқа манфаатлардан юз ўтириб, фақат охиратни ўйлайдиганлар ҳисобланадилар. Бир неча босқичдан иборат жанг усулини айнан сўфийларга боғлаш ҳам ўта мантиқсизликдир. Агар Хитой ҳудудларида яшаган мусулмонлар ўша ерлик аҳолига хос тарзда ушу, кунфу, каратэ каби жанг санъатларини ўзлаштирган бўлсалар буни дин билан боғлаш нотўғри бўлади.

Масаланинг бошқа тарафи ҳам бор. У ҳам бўлса, ислом уламолари ислом динини маърифий жиҳатларини тарғиб қилиб турган бир пайтда, қандайдир жанг қилиш усулини ҳам бу динга олиб келиб боғлаш ёшларимизнинг маънавий тарбиясига салбий таъсир этади. Юртимизда ўнлаб шарқона кураш турлари ривожланиб бормокда. Ватанимиз фарзандлари улар бўйича жаҳоннинг турли майдонларида мусобақаларда қатнашмоқдалар, бироқ уларнинг ҳеч бири қайсидир дин билан боғланаётгани йўқ-ку! Шундай экан, мазкур оқим Ўзбекистондаги динлараро бағрикенглик тамойилларига ҳам мос келмайди.

2. **“Сўфий жанг тизимлари”** китобининг муаллифи – Ахмуратов Шухрат. 2007 йилда Тошкентда кирилл ва лотин алифбосида нашр этилган. Нашриёти кўрсатилмаган. Саҳифаларининг сони – 80 та. Адади – 999 дона.

Бу китобда ҳам юқоридагига ўхшаш Қадимги Хитойда мавжуд бўлган шарк яккакураши мактабларининг усуллари гўёки мусулмонлардан ўтган деган маъно ётади ва уларни қайта ўзлаштириш таклиф этилади. Шунингдек, бир неча фотосуратлар орқали ўрганиш усуллари баён этилади. Ушбу китобга ҳам “Сўфий (мусулмон) жанг санъати усуллари” китобига берилган каби тақриз бериш мумкин. Ҳар бир нарсани ўз номи билан атаган маъқул. Исломни жанг санъати билан алоқаси борлиги бу диннинг асосий манбалари Қуръони карим ва ҳадислар у ёқда турсин, кейинги асрларда битилган адабиётларда ҳам учрамаган ҳолдир. Республика Ушу федерациясининг оғзаки маълумотига кўра, Шарқда бирон-бир мусулмон жанг санъати ҳақида на тарихий, на замонавий маълумот йўқ.

3. Нурсафардия мактаби нима?

Китобнинг нашр жойи ва вақти кўрсатилмаган. 104 бет, адади маълум эмас. Кирилл ва лотин алифбосида.

Унда Нурсафардия йўналишининг мақсадлари, гоъвий ва амалий асослари баён қилинган. Агар мавзудан ташқариға чиқиб, тафаккур қилиб кўрсак, тасаввуф тариқатлари ўз-ўзидан, кимнингдир ихтиёри билан ташкил этиладиган (фирма очишга ўхшаган) иш эмас.

Биринчидан, бутун ислом оламига донг таратган Накшбандия тарикати мисолида кўрадиган бўлсак, унинг вужудга келиш ва шаклланиш даври Абдухолик Ғиждувонийдан (1103–1179) Баҳоуддин Накшбандгача (1318–1389) деярли уч юз йилга чўзилган. Бундан ташқари, Накшбандия тарикатининг шаклланишига хизмат қилганларнинг барчаси ислом илмларидан бохабар етук уламолар бўлган. Шариат илмларини тўла ўрганмаган, ёки етарли бохабар бўлмаган Сафарбой Кушаров янги тарикат – Нурсафардияни эълон қилиши тушуниб бўлмайдиган ҳолдир!?

Нурсафардия Шарқ якка кураши турларидан ушу, кунфу, каратэ кабиларнинг унсурларини ўзлаштириб “Сўфий жанг санъати”ни ёхуд, Шарқ табобати сирларини ўзлаштириб “сўфий табобати” деб эълон қилади. Бу жуда қизиқ! Лекин бир нарсани тўла ишонч билан айтиш мумкинки, бу йўналиш ҳеч қачон ислом динидан хабардор бўлган мусулмонлар, уламолар томонидан қабул қилинмайди. Тилга олинган китобнинг 18-саҳифасида “Айни дамда Сафарбой отанинг ушбу йўналишда йигирма беш мингдан зиёд шогирди бор”, – дейилади. 25 минг нафар жанг санъатини пухта эгаллаган одам ижтимоий ва сиёсий жиҳатдан катта салоҳиятга эга бўлган

куч эканини ҳам унутмаслик керак. Чунки “Муршид-мурид муносабатлари” китобининг 14-саҳифасида: “Мурид (шогирд) муршид (устоз) белгилаган вақтда, белгиланган жойда ҳозир бўлиши, топширилган юмушларни оғишмай адо этиши лозим”, дейилган. Бу ҳозирда исломни жангарилик ва террорчилик дини эканини исботлашга уринаётган кучларга қўл келиб қолмасмикин? Бир неча йил Ғарб мамлакатларида истиқомат қилган С.Кушаровнинг асл мақсади ўзи нима?

Иккинчидан, тариқат шартларидан бири унинг давомийлигидир ва бу давомийлик силсила (занжир) тарзида етиб келаётган рухсатнома билан тасдиқланади. Кимнингдир тариқат раҳбарлигини олиши учун унинг устозлардан олган йўлланмаси бўлиши керак ва муайян тан олинган тариқатлардан бирортасига мансуб бўлиши керак. Нурсафардиянинг бундай асослари йўқ. Қиёслаб кўрадиган бўлсак, қадимдан ислом билан бир қаторда христианликнинг православ ва несториан каби йўналишлари тарқалган Ўзбекистонда миссионерлик фаолиятини олиб бораётганлар билан Нурсафардиянинг фарқи йўқ.

“Нурсафардия мактаби нима?” китобининг 31–33-саҳифаларида Нурсафардия ёшлар тарбиясига алоҳида эътибор қаратаётгани, бир

неча етим қолган болаларни ўз тарбиясига олгани ҳақида гапирилади. Аммо жангарилик руҳида тарбия олган болалардан келажакда нима кутиш мумкин?!

4. “Мукаммаллик сари ўн тўрт қадам”.

Бу китоб 2005 йили Тошкентда кирилл ва лотин алифбосида чоп этилган. Нашриёти кўрсатилмаган, адади – 999 дона.

Китобда Нурсафардиянинг моҳиятини очиб беришга ҳаракат қилинган. Мукаммаллик сари 14 та босқич белгилаб берилган. Улар Сўфий фалсафаси, сўфий ҳаёт тарзи, сўфий гимнастикаси, сўфий хореографияси, сўфий жанг санъати, сўфий нафасиёти, сўфий хаттотлик санъати, сўфий зикр тизими, сўфий муסיқаси, сўфий адабиёти ва шеърляти, сўфий табобати, сўфийликда Қуръони карим, сўфийлик каромати ва махфий илм, сўфийлик пардози каби босқичлар деб белгиланган.

Унда ислом шариятига ва тарихий сўфий анъаналарига мос келмайдиган бир неча жиҳатлари мавжуд. Дейлик, ундаги сўфий гимнастикаси, сўфий пардози, сўфий хореографияси хусусидаги фикрлар исломда ўз асосига эга бўлмаган, одамларнинг эътиборини жалб қилиш учун ўйлаб топилгандир.

“Сўфийликда Қуръони карим” деб номланган бўлимда эса ислом тарихида ҳеч

кимда кузатилмаган ҳолат акс этган. Маълумки, Қуръони каримда бир неча сура оддий ҳеч қандай маънони англамайдиган ҳарфлар билан бошланади (Нун, Қоф, Ёсин каби). Уларни тафсирчилар “ал-хуруф ал-муқаттаот ан-маъно”, яъни маънодан узиб қўйилган ҳарфлар дейишган. “Мукаммаллик сари ўн тўрт кадам” китобининг 54-саҳифасида эса шундай ёзилади: “Нурсафардия йўналиши ҳам Қуръони каримнинг ҳали инсониятга маълум бўлмаган қирраларини очишга ҳаракат қилади. Бунга яққол мисол қилиб айрим сураларнинг ҳарфлар билан бошланадиган оятларини олиш мумкин. Бу ҳарфлар замирида ётган маъноларнинг ўзи бир оламдир”, – дейилади. Энди тасаввур қилиб кўрайлик, ислом илмларидан тўла хабардор бўлмаган шахслар ўтмишдаги улуғ уламолар ва ҳатто Пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.) қўл урмаган ишни бошлаб, Қуръон оятларини ҳеч ким билмаган тарзда тафсир қиламиз, деб чиқса. Улар бу оятларни қандай тафсир қилади-ю, уламолар ва бошқа мусулмонлар буни қандай қабул қиладилар? Бундан янги ихтилоф (фирқаланиш) юзага келмасмикин!?

5. Муршид – Мурид муносабатлари. Бу китоб 2006 йили Тошкентда кирилл ва лотин алифбосида чоп этилган. Нашриёти кўрсатилмаган, саҳифаларининг сони – 71та, адади – 999 дона.

Китобда сўфийлик йўлини тутганлар учун 25 босқичдан иборат ўқув жараёни кўрсатиб берилган. Китобда келтирилганларнинг таҳлили Нурсафардия йўналиши “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонуннинг диний таълим олиш хусусида бандини кўпол равишда бузилаётганини кўрсатади. Қонунда айтиладики: “Диний ташкилотларнинг марказий бошқарув органлари рухонийлар ва ўзларига зарур бўлган диний ходимлар тайёрлаш учун диний ўқув юртлари тузишга ҳақли. Диний ўқув юртлари Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида рўйхатдан ўтказилиб, тегишли лицензия олганидан кейин фаолият кўрсатиш ҳуқуқига эга бўлади... Диний ўқув юртларида диний фанларни ўқитаётган шахслар диний таълим олган бўлишлари ва ўз фаолиятларини тегишли марказий бошқарув органининг рухсати билан амалга оширишлари лозим. Хусусий тартибда диний таълим бериш ман этилади». Нурсафардиянинг марказларида сўфийликни ўргатаётганларнинг махсус лицензияси ва диний таълим олганлиги ҳақидаги маълумотномаси йўқлиги аниқ.

6. **“Жемчужини Нурсафардия”**. Бу китоб 2006 йили Тошкентда кирилл ва латин алифбосида нашр этилган. Нашриёти кўрсатилмаган. 39 бет, адади – 999 дона.

Китоб Сўфи табибнинг “Московские новости” газетаси ва “Белла Терра” журналининг мухбирлари саволларига берган жавоблари асосида тузилган деб сарлавҳа кўйилган. Бироқ китобнинг ичидаги маълумотлар таҳлили, бу суҳбат сценарийси С.Кушаровни реклама қилиш учун уюштирилганини кўрсатади. Чунки ундаги саволлар фақат Нурсафардияни мақташ ва идеаллаштиришга йўналтирилган.

Нурсафардия сўфий йўналиши томонидан тақдим этилган китобларнинг таҳлили йўналишнинг диний жиҳатдан асосга эга эмаслигини кўрсатади. Уларнинг тарқатаётган ғоялари ислом дини, сўфийликнинг тарихий манбаларига мос келмайди. Диний таълим борасида олиб бораётган фаолиятлари Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги асосида кўриб чиқилиши мақсадга мувофиқ бўларди.

Шунингдек, Сўфий жанг санъати марказларининг фаолияти Республика Шарқ яққа курашлари Федерацияси билан мувофиқлаштирилса яхши бўларди.

Масаланинг яна бир томони бор. Ёшларнинг ёки умуман фуқароларимизнинг англаб-англамай, кўр-кўрона тариқатларга кириши, айниқса, Нурсафардия каби диний асосга эга бўлмаган ташкилотлар фаолиятига кўшилиши Ўзбекистон ҳудудидан ташқарида

мавжуд бўлган экстремистик кучлар, Ватанимиз тинчлигини кўраолмаганлар учун қўл келиши шубҳасиз. Шу боис фуқароларимизни мавжуд турли тариқатлар ва уларнинг фаолиятидан етарлича бохабар қилиш чора-тадбирларини кўрмоғимиз керак.

ХУЛОСА

Яна шуни ҳам таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон Республикаси ҳудудида истикомат қилаётган ҳар бир фуқаро мамлакатда амалда бўлган қонун ва қонун ости ҳужжатларини, жумладан, «Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида»ги Қонунни ҳурмат қилиши лозим. Бироқ ҳозирги кунда мамлакатимизда мавжуд бўлган тариқатчилар томонидан баъзи қонунларга риоя қилинмаётганини кузатиш мумкин. Жумладан, мазкур қонун меъёрларига зид равишда ўзига шогирд (мурид) танлашда кишиларнинг ёши, диний билими ва шариат қоидаларини қай даражада билишини текширмасдан қабул қилади. Шогирдлар ёши чегараланмаган.

Бугунги кунда мамлакат ҳудудида фаолият олиб бораётган тариқатчилар давлатимизнинг хавфсизлигига таҳдид солмайдилар. Бироқ бу масалага доир бир неча муаммолар мавжуд. Жумладан:

1. Тарафдорларнинг кўпайиши, моддий базанинг мустаҳкамланиши, тариқатлар ўртасидаги келишмовчиликларнинг чуқурлашуви жиддий ижтимоий ва сиёсий муаммоларни келтириб чиқариши мумкин;

2. Тариқатчилар томонидан шариат талабларининг нотўғри талқин қилиниши,

анъанавий ислом тамойилларига карама-қарши бўлган қоидалар ишлаб чиқилиши тарикат тарафдори бўлмаганлар ва диний муассасалар ходимлари ўртасида норозиликлар келиб чиқишига сабаб бўлмоқда;

3. Ҳар қандай тарикатга раҳбарлик қилиш бир жиҳатдан моддий тушумлар билан ҳам боғлиқ. Бу эса “тахт вориси” ким бўлади деган масалада тарикатлари ичида низолар келиб чиқиши мумкин. Бу борада бугунги кунда Иброҳим эшон вафотидан сўнг унинг тарафдорлари орасида келиб чиққан келишмовчиликлар, ўзининг пирлигини исботлаш учун бошқа даъвогарларни куфрда айблаш ҳолатларини мисол келтириш етарлидир;

4. “Нурсафардия” тарикати вакиллари турли шарқ якка кураши усулларини ўзлаштириб олганларидан сўнг, ўзларининг ҳақ эканликларини билак кучи билан исботлашга ҳаракат қилишлари мумкин.

5. Ёш-ёш йигитлар салла, чопон ва маҳсикалиш кийиб, “дунё ишлари бизга қизиқ эмас” деб, жамиятдан ажралиб қолишлари, оила, қариндош-уруғлар ва бошқа яқинлардан узоклашишлари ижтимоий вазиятга ўта салбий таъсир кўрсатиши турган гап.

6. Тарикатнинг навбатдаги раҳбари Тожикистон, Қозоғистон ёки Қирғизистон

каби қўшни давлатлардан бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Бунинг оқибатида Ўзбекистон фуқароларининг қўшни давлат ҳудудига тез-тез бориб келишларининг эҳтиёжи туғилади. Бу эса миллий хавфсизлик масалаларига дахл қилиши ёки ғаразли кучлар қулай манба топилишига олиб келади.

Буларнинг олдини олиш учун қуйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

– Бирламчи ислом манбалари асосида тариқатчиларни шариатга ва ижтимоий қонунларга зид бўлган амалиётларини фож этиш;

– жойлардаги нуфузли имомлар билан тариқатчилар ўртасида мулоқотларни ташкил этиш ва мавжуд зиддиятлар ва тушунмовчиликни бартараф этиш чора-тадбирларини кўриш;

– Ўзбекистон мусулмонлари идораси вакиллари билан ҳамкорликда вилоят, туман ҳудудида фаолият олиб борадиган тариқат раҳнамолари ва вакиллари билан ишлашни йўлга қўйиш;

– Махалла оқсоқоллари, маслаҳатчилар ва имомлар томонидан тариқатга кирган ёшларни ўз оилаларини ташлаб пирнинг хизматига кетиб қолишлари, таркидунёчиликка берилишлари, фарзандларини дунёвий таълимдан четлатишларини олдини олиш бўйича мунтазам ишлар олиб бориш.

Ҳ.Йўлдошхўжаев

**ТАРИҚАТЧИЛИКНИНГ ЗАМОНАВИЙ
КЎРИНИШЛАРИ**

**“Тошкент ислом университети”
нашриёт-матбаа бирлашмаси
Тошкент–2010**

**Мухаррир Б.Эралиев
Мусахҳих У.Инсонбоева
Саҳифаловчи А.Шомаҳмудов**

86.38

Й75

Йўлдошхўжаев, Х.

Тариқатчиликнинг замонавий кўрinishлари / Х. Йўлдошхўжаев; масъул муҳаррир Шайх Абдулазиз Мансур. - Т.: "Тошкент ислом университети" нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2010. - 80 б.

ББК 86.38

Босишга 2010 йил 5 январда рухсат берилди.

Бичими 84x108^{1/32}. Шартли б.т. 4,20. Наҳр т 4,16.

Адади 3000 дона. Буюртма № 9

Баҳоси шартнома асосида.

«Тошкент ислом университети» нашриёт-матбаа бирлашмаси босмаҳонасида чоп этилди.

100011. Тошкент ш. А.Қодирий, 11.

ISBN 978-9943-306-868

